

Volkscultuur Magazine

Thema-
nummer
immaterieel
erfgoed

Jaargang 3, nr 4
winter 2008
www.volkscultuur.nl

Inhoud

Voorwoord

Sinds UNESCO in 2003 een conventie aannam over de 'safeguarding of the intangible heritage' is ook in Nederland de discussie losgebarsten over wat door steeds meer mensen wordt gezien als een belangrijke vorm van erfgoed. Het begrip 'immaterieel erfgoed' fungeerde als een *eye opener*. Was voorheen de aandacht toch geconcentreerd op het *materiële* erfgoed, de monumenten en de voorwerpen in de musea, tegenwoordig hebben wij het besef dat er ook zoiets is als het *immateriële* erfgoed, door UNESCO omschreven als de sociale praktijken, tradities en rituelen. In het spraakgebruik wordt daarvoor ook wel de term volkscultuur gebruikt.

Dynamiek

De discussie gaat niet zozeer over *het belang* van dit immateriële erfgoed. Daarvan is iedereen nu wel doordrongen. Groepsgedrag is cultureel bepaald en heeft te maken met culturele tradities die steeds weer naar eigen hand worden gezet. Immaterieel erfgoed weerspiegelt een gevoel van identiteit en continuïteit. Maar is ook dynamisch en wisselt met de culturele context. Het is die cultuur die wij waard vinden om door te geven aan volgende generaties.

Die culturele dynamiek zorgt tegelijkertijd voor veel discussie. Want hoe kun je iets dat dynamisch is, de cultuur van het dagelijks leven, 'safeguarden' of conserveren voor de toekomst? Is dat niet hetzelfde als er een stolp overheen zetten en het op een kunstmatige manier in stand houden als een kasplantje? De discussie hierover is nog in volle gang.

Themanummer

In die discussie over het immaterieel erfgoed heeft het Nederlands Centrum voor Volkscultuur, als het landelijk instituut voor de cultuur van het dagelijks leven en het immaterieel erfgoed, altijd het voortouw gehad. Wij publiceerden erover in onze tijdschriften en organiseerden er ook een aantal expertmeetings over, waaronder een druk bezochte dag in het Studiecentrum Soeterbeeck, waarover u in deze publicatie een uitgebreid verslag vindt. De discussie gaat niet alleen over het belang van het immaterieel erfgoed en hoe wij als Nederland op een goede manier vorm kunnen geven aan de zorg en promotie van dit erfgoed. Ter discussie staat ook of Nederland al of niet de UNESCO conventie zou moeten ratificeren. Met deze publicatie willen wij hiervoor verdere bouwstenen aandragen.

Naast het verslag van de conferentie in Soeterbeeck is ook een uitvoerig artikel opgenomen van de Amerikaanse directeur van het Smithsonian, Richard Kurin, die de voor- en nadelen van ratificatie verkent. Het voorbeeld van de Verenigde Staten is interessant. Niet alleen heeft Amerika op een interessante manier nagedacht over wat daar *public folklore* wordt genoemd, de Verenigde Staten twijfelt ook, net als Nederland, over het al of niet ratificeren van de conventie over het Immateriële erfgoed.

De discussies over het immaterieel erfgoed hebben vaak een hoog abstractieniveau. Daarom ben ik heel blij met het artikel van John Helsloot, wetenschappelijk medewerker van het Meertens Instituut, die een concrete casus verkent van hoe 'safeguarding' in de praktijk zijn vorm zou kunnen krijgen. Waaraan is eigenlijk behoefte in het veld? Waar liggen de knelpunten en welke maatregelen kunnen worden genomen om bepaalde elementen uit de sinterklaastraditie te 'safeguarden'? Een belangrijke kanttekening daarbij is dat 'safeguarding' niet moet worden opgevat als 'conserveren', maar veel meer als 'waarborgen'. Of, om het in de termen van UNESCO te zeggen: 'ensuring the viability'.

Ik hoop dat deze publicatie zal bijdragen aan een verdere verdieping van het debat.

drs. Ineke Strouken
directeur

3 Nederland heeft het UNESCO verdrag nog niet ondertekend. Maar toch willen wij in Nederland alvast aan de slag gaan met het immaterieel erfgoed. Hoe kunnen wij dat aanpakken en wat kunnen wij leren van België, één van de eerste ondertekenaars van de conventie?

4 Vanuit politiek, beleid, kunst en erfgoed is sprake van een herwaardering van de rol en functie van volkscultuur. Wat zijn de achterliggende gedachten achter deze ontwikkelingen? Nicolien van Vroonhoven, An-Heleen de Greef en Ineke Strouken hebben ieder hun eigen gedachten hierover.

19 Richard Kurin, directeur van het Smithsonian Center for Folklife and Cultural Heritage, gaat in op de achtergronden van de UNESCO conventie over het immaterieel erfgoed en vertelt hoe ze in de Verenigde Staten met het levend erfgoed omgaan.

37 Sinterklaas is populair in Nederland. Toch stuiten de organisatoren van de sinterklaasintochten op problemen. Zo heeft niet iedere gemeente een haven voor de boot, een schimmel of een Zwarte Pieten band. John Helsloot onderzocht de behoefte aan steun bij sinterklaas comité's.

- 3 Voorwoord
- 4 Volkscultuur, immaterieel erfgoed en cultuurparticipatie
- 17 Koekje met een boekje
- 18 Winterfeesten in kleurrijk Heerenveen
- 19 De implementatie van de Conventie Immaterieel Erfgoed
- 35 Rituelen in de polder
- 36 Prof. Van Winterprijs 2009
- 36 E. Bosch-van de Kolkprijs 2009
- 36 Onder de Groene Linde
- 37 Steun voor Sinterklaas?

Volkscultuur, immaterieel erfgoed en cultuurparticipatie

Vanuit de politiek, het beleid en het kunst- en erfgoedveld is de laatste jaren sprake van een onmiskenbare herwaardering van de rol en functie van volkscultuur. Richtinggevend momenten waren, wereldwijd, de UNESCO conventie over het immaterieel erfgoed uit 2003 en, nationaal, de inrichting van een Fonds voor Cultuurparticipatie voor onder meer de volkscultuur, dat officieel 1 januari 2009 van start gaat. Kunst- en erfgoedinstellingen doen hun best om zo goed mogelijk op de nieuwe inzichten in te spelen. Als landelijk instituut voor de cultuur van het dagelijks leven en het immaterieel erfgoed doet het Nederlands Centrum voor Volkscultuur veel aan debat en aan voorlichting. Op donderdag 4 oktober 2007 organiseerde het Nederlands Centrum voor Volkscultuur een congres in Studiecentrum Soeterbeek, in Ravenstein. Op dit congres stond volkscultuur als immaterieel erfgoed centraal. Sprekers waren onder meer Ineke Strouken, Nicolien van Vroonhoven en An-Heleen de Greef. In het middagprogramma waren er sessies over de rol van erfgoedinstellingen, de mogelijkheden voor het onderwijs, de migranten en het brede publiek.

Kernwaarden van onze samenleving

Het is vooral dankzij het ijveren van CDA-kamerlid Nicolien van Vroonhoven dat de volkscultuur in Nederland op de politieke agenda is gekomen. Het is mede door haar dat de volkscultuur in het regeerakkoord kwam en inmiddels, in het nieuwe Fonds voor Cultuurparticipatie, een beleidsmatige vertaling heeft gekregen. Nicolien van Vroonhoven was één van de drie *key note* sprekers op het congres dat het Nederlands Centrum voor Volkscultuur organiseerde in Studiecentrum Soeterbeek in Ravenstein.

Van Vroonhoven plaatste de heroplevende belangstelling voor de volkscultuur in de bredere context van het debat over de Nederlandse identiteit. De immer voortschrijdende mondialisering en de Europese integratie hebben geleid tot een culturele bezinning op wie wij zijn en waar wij naar toe willen. Het gaat volgens Van Vroonhoven om niet meer of minder dan een nauwelijks verkapte identiteitscrisis. 'Waar staat Nederland voor? Wat is waardevol? Wat is waard om te behouden? Waarvoor moet je willen knokken?' Het gaat haar om de kernwaarden die onze samenleving moeten binden, het cultuurrelativisme voorbij, maar ook met oog voor de grote verscheidenheid aan culturen, de pluraliteit die zozeer verbonden is met de traditie van het moderne Nederland. Volgens Van Vroonhoven is dit alles nauw verbonden met sociale verantwoordelijkheid en met waarden en normen.

Volkscultuur omschrijft zij als 'alle collectieve, al of niet traditionele uitingen van het (gewone) volksleven, vaak gekend als gebruiken. Het is de kennis van het dagelijks leven met al z'n volksgebruiken en wordt gezien als cultureel erfgoed.' Haar definitie verschilt daarmee, zoals we verderop nog zullen zien, niet zo heel veel van die van UNESCO, die immers ook het erfgoedaspect als uitgangspunt neemt. Van Vroonhoven ziet nog wel een imagoprobleem. De volkscultuur moet zich, de folklore voorbij, zien los te maken van de truttigheid waarmee ze vaak nog geïdentificeerd wordt.

Volgens Van Vroonhoven weerspiegelt de volkscultuur waar mensen mee bezig zijn. Het gaat om vrijwilligers die tradities in stand houden, uitvoeringen brengen, en instrumenten bespe-

Tekst

Albert van der Zeijden,
Ineke Strouken en
Piet de Boer

Nicolien van Vroonhoven plaatste de belangstelling voor volkscultuur in de bredere context van het debat over de Nederlandse identiteit.

Foto: Koninginnedag, Jan Stads

len. Van Vroonhoven definieert de volkscultuur in termen van cultuurparticipatie. Hier ligt de link met het nieuwe Fonds voor Cultuurparticipatie. Bij volkscultuur gaat het om cultuuruitingen die samenhangen met de eigen culturele identiteit. Nederland moet investeren in zichzelf en weer een sterke, zelfbewuste natie worden. Van Vroonhoven pleitte voor het in stand houden van een adequate landelijke infrastructuur voor het immaterieel cultureel erfgoed. Ze ziet ook kansen voor samenwerking met Vlaanderen

en is blij met de uitdrukkelijke erkenning van de migrantencultuur.

Speciale aandacht vroeg Van Vroonhoven voor de benodigde ambachtelijkheid, waar sprake is van enkele knelpunten die dienen te worden opgelost. Omdat opleidingen vrijwel niet meer met marktconforme middelen zijn op te brengen, ligt hier – in de subsidiërende sfeer – een taak voor de overheid. Het was een punt dat in de discussie uitvoerig terug zou komen en dat

An-Heleen de Greef stelde dat de aandacht voor volkscultuur wereldwijd is gegroeid, omdat men ging beseffen dat het immaterieel erfgoed minder aandacht kreeg dan het materieel erfgoed. Foto: Lichaamskunst Ethiopië, Maurice van Steen, pix4profs

met name voor jongeren heel belangrijk is. Ineke Strouken vroeg de aandacht voor wat zij de 'kleine' ambachten noemde, zoals bijvoorbeeld het beenbewerken.

Culturele diversiteit wereldwijd

Ook wereldwijd is de aandacht voor volkscultuur enorm gegroeid. An-Heleen de Greef, verbonden aan de sectie immaterieel erfgoed van UNESCO in Parijs, stelde dat steeds meer het besef is gegroeid dat het immaterieel erfgoed niet dezelfde aandacht kreeg als het materiële erfgoed. Al in 1973 stelde Bolivia voor om het juridisch kader van de *Universal Copyright Convention* (1952) uit te breiden met een Protocol voor de bescherming van folklore. De *Mexico City Declaration* van 1982, beter bekend onder de naam *Mondiacult*, breidde de definitie van cultuur en cultureel erfgoed sterk uit, waarbij de noodzaak

werd uitgedrukt om ook levend erfgoed te beschermen. De *Universal Declaration on Cultural Diversity* (2001) vermeldt in artikel 7 dat erfgoed in al zijn vormen behouden, vermeerderd en overgeleverd moet worden aan toekomstige generaties om de creativiteit in al haar diversiteit te vergroten en om een dialoog tussen de culturen te doen ontstaan.

In 1989 verscheen *The recommendation on the safeguarding of traditional culture and folklore*. Twee concrete programma's die hieruit voortvloeiden waren het *Living Human Treasures* programma, waarin de nadruk ligt op het overdragen van specifieke kennis van ambachten of vaardigheden naar een volgende generatie, en de zogenoemde *Masterpieces of the intangible heritage*, een soort van werelderfgoedlijst, maar dan voor de volkscultuur.

Immaterieel erfgoed

Met de term *intangible heritage* is meteen de term geïntroduceerd die UNESCO tegenwoordig gebruikt om de volkscultuur mee aan te duiden en die ook een belangrijke rol speelt in de UNESCO conventie van 2003, die in Parijs werd aangenomen en inmiddels al door vele landen is geratificeerd, overigens nog niet door Nederland.

In deze conventie wordt het immateriële erfgoed als volgt omschreven:

'Immaterieel cultureel erfgoed zijn de expressies en praktijken, kennis en vaardigheden die erkend zijn door gemeenschappen, groepen en, in sommige gevallen individuen, als deel uitmakend van hun cultureel erfgoed, en overgedragen worden van generatie op generatie en steeds opnieuw herschapen worden, cruciaal zijn voor het gevoel van identiteit en continuïteit van gemeenschappen en groepen, en die compatibel zijn met bestaande instrumenten voor mensenrechten en met de vereisten van duurzame ontwikkeling.' De definitie omvat ook voorwerpen, instrumenten, artefacten en culturele ruimtes die geassocieerd worden met de verschillende vormen van immaterieel erfgoed.

Volgens artikel 2.2 van de Conventie manifesteert immaterieel erfgoed zich, onder andere, in de volgende domeinen:

- Orale tradities en uitdrukkingen, inclusief taal als een vehikel van immaterieel cultureel erfgoed
- Podiumkunsten
- Sociale gewoonten, rituelen en feestelijke gebeurtenissen
- Kennis en praktijken betreffende de natuur en het universum
- Traditionele ambachtelijke vaardigheden.

Van de aangesloten landen wordt verwacht dat ze activiteiten ontpoelen op het vlak van identificatie en 'safeguarding' van het immateriële erfgoed. Dit omvat het aanleggen van (representatieve) lijsten van al dan niet bedreigd immaterieel erfgoed en het nemen van maatregelen om het beschreven erfgoed te waarborgen voor komende generaties.

Een vraag die dan altijd gesteld wordt is of het wel mogelijk is om levende, dynamische volkscultuur te beschermen en te

behouden. Het is een veel bediscussieerd probleem, waar ook in het Soeterbeeckse congres de aandacht voor werd gevraagd. Tineke de Danschutter (Verbeeld Verleden) vroeg bijvoorbeeld waar de grens ligt bij het in stand houden van tradities. Volgens haar hoort het er nu eenmaal bij dat tradities soms verdwijnen, bijvoorbeeld omdat er geen behoefte meer aan is. An-Heleen de Greef stelde dat de maatregelen die UNESCO voorstaat vooral voorwaardenscheppend zijn bedoeld. Als een bepaald gebruik verdwijnt door een gebrek aan kennis of door ontbrekende financiële middelen, dan is er wel degelijk iets aan te doen. In UNESCO termen gaat het niet om het kunstmatig in stand houden van bepaalde tradities, maar om het waarborgen en doorgeven van volkscultuur naar volgende generaties.

Bij volkscultuur gaat het om cultuuruitingen die samenhangen met de eigen culturele identiteit.

Zichtbaar maken

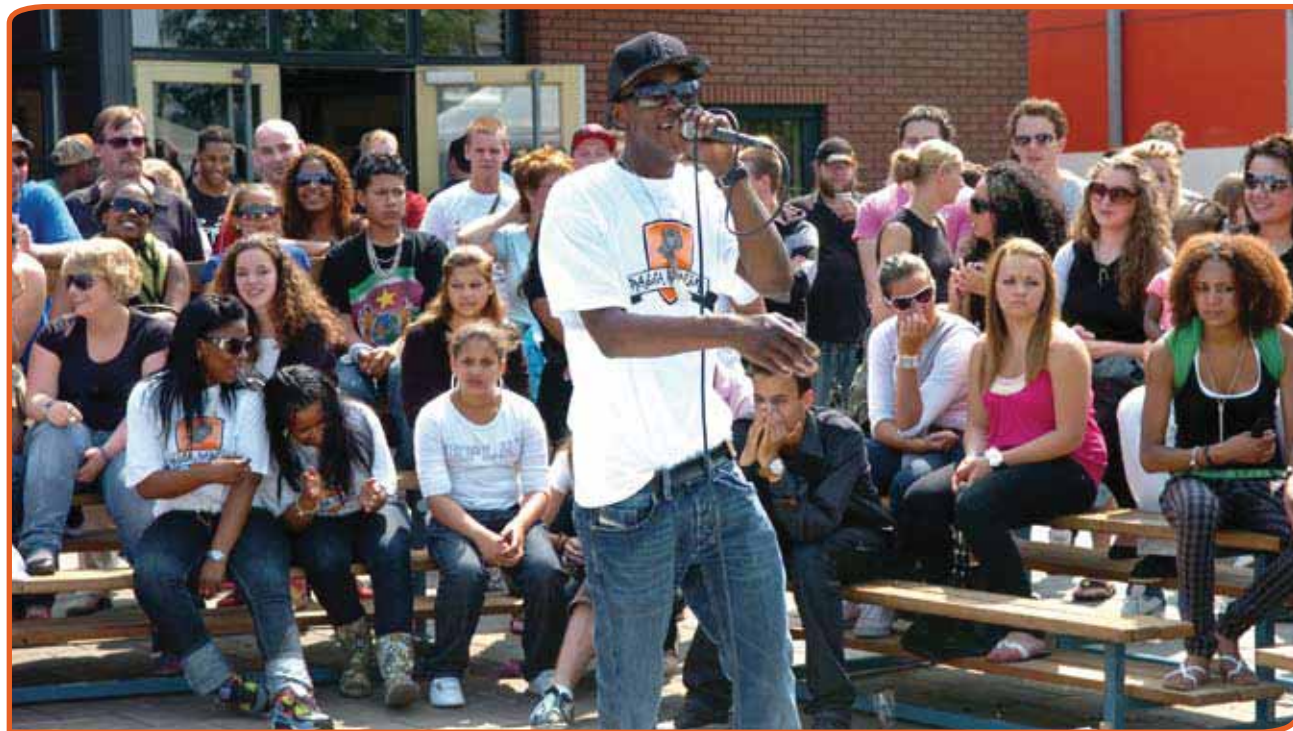
In haar lezing benadrukte de directeur van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur, Ineke Strouken, de noodzaak van kennis over volkscultuur om goed te kunnen functioneren in de multiculturele samenleving van dit moment. Strouken constateert een sterk gegroeide behoefte aan duiding. Elke dag weer opnieuw krijgt het Nederlands Centrum voor Volkscultuur vragen als:

- waarom vieren wij vandaag werelddierendag
- waarom eten wij bij de geboorte van een kindje beschuit met muisjes
- waar komt moederdag vandaan
- wat is holi-phagwa voor feest
- waarom steken wij de vlag uit als iemand is geslaagd
- waarom geeft een imam vrouwen geen hand
- hoe komt het dat een hoefijzer geluk brengt en een blauw oog bescherming biedt
- wie was Sinterklaas

- waarom eten wij oliebolletjes met oud en nieuw
- waarom staan er vaak roodborstjes en lieveheersbeestjes op een kerstkaart enzovoort.

Deze vragen en nog een heleboel andere vragen stellen mensen zich als zij zich ineens bewust worden van een gewoonte. Een gewoonte die zo alledaags is dat er eigenlijk nooit bij nagedacht wordt. Zeker in een samenleving waar niet iedereen dezelfde gewoonten en gebruiken heeft, worden vragen gesteld als: waarom doe ik dit en waarom doen anderen dat? Kennis over elkaars tradities is van levensbelang om goed met elkaar te kunnen samenleven. Kennis over volkscultuur hoort daarom, volgens Strouken, in de culturele bagage van iedereen een plek te krijgen.

Ineke Strouken vindt dat volkscultuur te maken heeft met identiteit. Deze identiteit wil het Nederlands Centrum voor Volkscultuur zichtbaar en inzichtelijk maken. 'Het zichtbaar maken van de nationale tradities geeft Nederland een gezicht.' Daarom heeft het centrum een landelijke enquête georganiseerd. Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur vindt dat je dit niet van bovenaf moet laten bepalen door een groep deskundige mannen en vrouwen, maar dat – *omdat het gaat om erfgoed en verleden waar mensen zich mee identificeren*, dus wat zij zien als van zichzelf – het aan de Nederlandse bevolking zelf gevraagd moet worden. Om het immaterieel erfgoed een gezicht te geven, heeft het centrum 2009 uitgeroepen tot het Jaar van de Tradities. Het Jaar van de Tradities wordt als kapstok gebruikt om de noodzakelijke kennis over tradities in Nederland boven water te krijgen, zodat deze gedocumenteerd kan worden. Op deze

Ineke Strouken benadrukte de noodzaak van kennis over volkscultuur om goed te kunnen functioneren in de multiculturele samenleving.
Foto: Jongerenfestival, Jan Stads

Zeeland was de eerste provincie waar beleid voor immaterieel erfgoed gemaakt werd. Foto: Ringrijden, Jan Stads

manier hoopt het centrum, wat het immaterieel erfgoed betreft, de komende vier jaar een flinke inhaalslag te maken.

Beleid voor immaterieel erfgoed

In de workshops was er gelegenheid om verder te praten over de verschillende aangesneden thema's. Hoe moet het immaterieel erfgoed in het beleid vorm krijgen? Welke rol is er voor verenigingen en andere organisaties? Hoe krijgt de culturele diversiteit een goede plek? Welke rol is er voor de provinciale erfgoedhuizen? En hoe kan je op een goede manier aan educatie doen?

In de sessie over het beleid vertelde cultuurambtenaar Conny Boersma dat Zeeland de eerste en tot nu enige provincie is die haar beleid met betrekking tot het immaterieel erfgoed in een nota heeft vastgelegd. Ze hoopt dat meer provincies zullen volgen en dat haar inleiding hier een bijdrage aan zal leveren.

Het materieel erfgoed heeft volgens haar een lange traditie van beschermende maatregelen, het immateriële erfgoed heeft dat nog niet. Volgens haar komt het door het oubollig imago dat de volkscultuur lange tijd heeft gehad. Inmiddels is echter sprake van een herwaardering, waaraan ook de UNESCO conventie heeft bijgedragen. Deze herwaardering hangt samen met een zoektocht naar het gemeenschappelijke en een erkenning van (de toegenomen) culturele diversiteit.

In Zeeland was het beleid met betrekking tot het immaterieel erfgoed tot nu ad hoc beleid. Dit beleid met betrekking tot onder meer de streektaalen en de folklore wilde de provincie integreren. De provincie heeft dit concreet vorm gegeven in samenspraak met de organisaties in het veld en met nationale instellingen als het Nederlands Centrum voor Volkscultuur. De eerste vraag die opgelost moest worden was: wat verstaan we eigenlijk onder immaterieel erfgoed? De provincie besloot aan te sluiten bij de definitie van UNESCO, waarin aandacht wordt gevraagd voor zowel de sociale praktijken als de culturele ruimtes waarbinnen deze praktijken zich afspelen. Immaterieel erfgoed is dat wat mensen beschouwen als hun immaterieel erfgoed. In de Zeeuwse praktijk valt daar onder: streektaal, geschiedbeoefening, folklore, tradities, traditionele vaardigheden en kennis.

In overleg met het veld zijn vijf speerpunten van het beleid geformuleerd:

1. de relatie tussen materieel en immaterieel versterken;
2. de onderzoeksagenda (documentatie en registratie) en het behoud versterken;
3. het toegankelijk maken van immaterieel erfgoed;
4. het levend houden;
5. aandacht voor nieuw erfgoed.

De provincie hecht in het kader van het levend houden groot belang aan het geënceneerde erfgoed maar ook aan nieuwe, moderne vormen van oud erfgoed. Onder aandacht voor nieuw erfgoed wordt verstaan aandacht voor de nieuwe culturen in Nederland. Wat betreft de *uitvoering* van het beleid zegt ze dat de provincie slechts de kaders wil creëren, die overigens geen

Historische verenigingen kunnen een grote rol spelen in het inventariseren en documenteren van het immaterieel erfgoed. Folklore- en levende geschiedenis groepen zijn van belang om het immaterieel erfgoed zichtbaar te maken voor een breed publiek. Foto: Netten boetende vrouwen, Jan Stads

keurslijf mogen worden. De uitvoering van het beleid ligt bij anderen: het veld. Voor de provincie zijn de belangrijke partners in het veld: de Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland, professionele instellingen (zoals archieven, documentatiecentra en musea) en de diverse vrijwilligersorganisaties.

Sociale cohesie

Het belang van de volkscultuur voor de sociale cohesie stond op de voorgrond in de bijdrage van Gerard van der Linden, die verbonden is aan de gemeente Rotterdam. Van der Linden vindt dat je moet starten bij de basis en moet aansluiten bij wat er bij de bevolking leeft. Hanna Smeets (afdeling Cultuur provincie Limburg) introduceerde in dit verband het begrip erfgoedgemeenschap: je bent lid van een erfgoedgemeenschap zodra je betrokken voelt bij een bepaalde culturele uiting. Van der Linden behandelde het voorbeeld van de Rotterdamse wijk Crooswijk, die binnenkort voor een deel tegen de vlakke gaat.

De vraag was: hoe kun je vasthouden aan de waarden van Crooswijk? Ze lieten een student van de NHTV in Breda het culturele DNA van de wijk onderzoeken. Het project was getiteld 'Crooswijk erf(t)goed'. Crooswijkers zelf noemen zich een solidaire wijk, een vertrouwde en geborgen wijk, een wijk met lef. In haar projecten probeert de gemeente aan te sluiten bij deze kernwaarden. Een voorbeeld is het project 'de schatten van Crooswijk', een verhalenroute door de wijk. Onder het motto 'Crooswijk laat zich niet slopen' wordt aangesloten bij het beeld van de onverzettelijke bokser Bep van Klaveren.

Op het Schuttersveld is een levende geschiedenisproject met Abessijnse zeerovers. Het idee is om koppelingen te leggen tussen verhalen uit de geschiedenis en het heden. Het doel van al deze projecten is het versterken van de Crooswijkse identiteit, het imago van Crooswijk te verbeteren en de onderlinge betrokkenheid in de wijk te vergroten.

De rol van erfgoedinstellingen

Heel veel werk wordt verricht op het lokale niveau, door particuliere vrijwilligersorganisaties. Daar ligt de kennis en daar ligt ook de mankracht. Aan de hand van de Stichting Historisch Egmond ging Albert van der Zeijden in op de rol die historische verenigingen zouden kunnen spelen. Het is zijn stelling dat historische verenigingen op lokaal niveau een belangrijke taak hebben in het inventariseren en documenteren van lokaal immaterieel erfgoed en dat deze historische verenigingen daarvoor ook goed geoutilleerd zijn vanwege de grote kennis die zij hebben over de eigen lokale geschiedenis.

Om met zijn historische vereniging aandacht te vragen voor belangrijk immaterieel erfgoed sloot hij aan bij de enquête van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur door de Egmondse te vragen bij de Stichting Historisch Egmond tien belangrijke Egmondse tradities in te leveren. Het project werd enorm goed opgepakt door de lokale media (de lokale radio en huis aan huis kranten als *Contact met de Egmondse Dorpsgenoten*). Ook de regionale krant (het *Noord-Hollands Dagblad-Alkmaarse Courant*) nam een berichtje op, zoals ook het eigen historische tijdschrift *Geestgronden*. In het vervolgtraject wil de Stichting Historisch Egmond de meest genoemde tradities historisch gaan onderzoeken. Volgens Albert van der Zeijden is een enquête in feite niet meer dan een opiniepeiling, die wel iets zegt over wat mensen belangrijk vinden, maar niets over de tradities zelf. Tradities komen en verdwijnen. Maar wat is daarvan de historische achtergrond of de historisch context? Voor wie zijn de tradities belangrijk en waarom? Verder dienen we te beseffen dat je in een enquête meet wat mensen opvalt, en niet per definitie dat wat belangrijk is.

Folkloregroepen

Naast de historische verenigingen beschikken ook de folkloristische groepen over een reservoir aan kennis van ervaring. De Federatie van Folkloristische Groepen in Nederland is een platform voor achtezestig folkloristische dansgroepen die dansen, klederdrachten showen, maar ook toneelvoorstellingen verzorgen en voordrachtswedstrijden houden. De meeste groepen zijn gevestigd in Oost- en Noord-Nederland. In Noord-Brabant,

Limburg en Zeeland zijn weinig groepen. Watze Steensma schatte dat de groepen bij elkaar per jaar zo'n 1200 optredens verzorgen, wat neer komt op ongeveer dertig per groep. De Federatie wil interesse opwekken voor volkscultuur in de brede zin van het woord. Het gaat hierbij om de volkscultuur van dans, muziek en klederdracht. Maar ook om tradities en gebruiken van vroeger, streektaal, ambachten, sport en spel.

Voor Watze Steensma is de regionale identiteit heel belangrijk. Hij ziet Nederland als een boekje met verschillende bloemen. En dat moeten we zo houden, vindt hij. Groepen die zich willen aansluiten moeten dansen uit de eigen regio dansen en de kleding dragen die bij deze streek hoort. Het moet kloppen. Groepen die de periode van 1850-1880 uitbeelden laten de gangbare muziek, dansen en kleding uit die periode zien. Steensma ging nog een stap verder. De groepen moeten ook geworteld zijn in hun regio. De geschiedenis van de regio is bekend bij de groep en speelt een rol bij de uitleg die de leden geven bij optredens.

Interesse kweken

De folkloristische groepen hebben ook een educatieve functie. Bij de Federatie hangt educatie nauw samen met het interesse kweken bij anderen, bij het publiek maar ook bij de eigen leden. Steensma maakte daarom een onderscheid tussen cultuureducatie naar binnen en cultuureducatie naar buiten. Nieuwelingen binnen de groep wordt geleerd hoe negentiende-eeuwers leefden. Externe specialisten worden ingeschakeld om de groepsleden bij te spijkeren over muziek, dans, kleding, presentatie, maar ook over de regionale geschiedenis. Zo is Michiel Gerding, provinciaal historicus van Drenthe, langs geweest om te vertellen over de sociaal-economische geschiedenis van Drenthe tussen 1850 en 1880, de periode die de Federatiegroepen vaak uitbeelden bij optredens.

De opgedane kennis wordt gebruikt om cultuureducatie naar buiten vorm te geven. Bij de demonstraties geven groepen uitleg over de dans en de kleding van de dansers. Op scholen worden workshops georganiseerd. Daar kom je leuke dingen tegen, volgens Steensma. De beugeltas was volgens de leerlingen handig om je mobieltje in te doen. Hij vertelt dan dat het

tasje onder andere gebruikt werd voor pepermuntjes, die genuttigd werden tijdens de preek. Je had twee soorten. Eén voor een korte preek en één voor de dominee die wat langer van stof is. Maar er is ook persoonlijke educatie: 'Wij krijgen veel vragen van leerlingen die een werkstuk over folklore willen schrijven.'

De groepen gaan steeds vaker 'beeldende optredens' geven. Hij bedoelde daarmee dat delen van het dagelijks leven zoals feesten, oogstgebruiken en huishoudelijk werk uit het verleden worden opgevoerd voor publiek. Een gouden bruiloft, maar ook een begrafenis met aanzeggen en afleggen door de burens en het nuttigen van een begrafenismaal horen daarbij. De Federatie deed mee aan een pilot van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur in juli 2007 in de binnenstad van Utrecht. Dit initiatief krijgt een vervolg en een aantal groepen gaat kijken hoe levende geschiedenis door middel van verhalen uit het verleden door folkloregroepen kan worden uitgevoerd als educatie voor een breed publiek.

Middelaar

In de sessie over de erfgoedinstellingen was vrij algemeen het gevoel dat particuliere vrijwilligersorganisaties, zoals de Stichting Historisch Egmond en de Federatie voor Folkloristische Groepen in Nederland, het werk moeten doen maar dat zij zonnodig daarbij ondersteund worden door erfgoedhuizen. Margriet Dijk vertelde hoe haar organisatie, het Huis van de Groninger Cultuur, omgaat met het immaterieel erfgoed.

Het Huis van de Groninger Cultuur is sterk promotiegericht en heeft een loketfunctie: het Huis is een aanspreekpunt voor de organisaties in het veld. Het biedt professionele hulp aan deze vrijwilligersorganisaties. Omdat het contact met het veld als heel belangrijk wordt gezien, worden veel werkbezoeken afgelegd. Verder adopteert het Huis projecten uit het veld, zoals bijvoorbeeld het project Verdrongen geschiedenis. Een belangrijke publieksactiviteit van het Huis is de jaarlijkse organisatie van de Dag van de Groninger Geschiedenis.

In de discussie na afloop van de inleidingen werd de middelaarfunctie van erfgoedinstellingen, zoals het Huis van de Groninger

Beeldende geschiedenis wordt steeds vaker ingezet om jongeren en het brede publiek te bereiken. Levende geschiedenis is een moderne manier van geschiedbeoefening en geschiedbeleving.

Foto: Oogstgebruiken in Groningen, Jan Stads

Cultuur zeer geprezen. Over de suggestie of niet alle provinciale erfgoedhuizen een consulent immaterieel erfgoed zouden moeten aanstellen, waren de meningen verdeeld. Bij het Huis van de Groninger Cultuur wordt geen onderscheid gemaakt tussen materieel en immaterieel erfgoed, consulenten hebben zich ook niet gespecialiseerd op één van beide. Dat het Huis van de Groninger Cultuur voor 'algemene' consulenten kiest pakt goed uit voor het immaterieel erfgoed, omdat in de activiteiten van het Huis altijd al het accent heeft gelegen op het immaterieel erfgoed. Voor andere erfgoedhuizen is dat minder evident. Hier ligt vaak nog het accent op het materiële erfgoed. Een instelling als Gelders Erfgoed is zich dat zeer bewust en denkt er daarom over een consulent immaterieel erfgoed aan te stellen, om dit onderdeel van het erfgoed beter te kunnen verankeren in de activiteiten van de instelling.

Cultuureducatie

Ondersteunende instellingen spelen ook een belangrijke rol als het gaat om cultuureducatie. Het onderwerp kwam uitvoerig aan bod in Soeterbeeck. Judica Lookman behandelde het voorbeeld van Edu-Art, een provinciale instelling voor kunst, cultuur

en onderwijs in Gelderland. Edu-Art levert basismateriaal aan dat plaatselijk en regionaal ingevuld kan worden. Als voorbeeld behandelde Lookman het project 'Verhaal van mijn dorp', dat bedoeld is voor leerlingen van het basisonderwijs. In dit project vormt een aspect van de plaatselijke geschiedenis waarvan de resten nu nog terug te vinden zijn in landschap, archieven, musea en dergelijke, de rode draad. Centrale begrippen in dit project zijn 'identiteit' en 'waar groei ik op?' Kinderen moeten met 'Verhaal van mijn dorp' inzicht krijgen in het verleden van hun woonplaats. (Volks)verhalen en herinneringen uit de Achterhoek zijn daarbij kapstok en drager. Deze streek kent namelijk een sterke verhalentraditie en vertelcultuur.

Via een pilot in Winterswijk is getest of en hoe je deelprojecten door lokale organisaties in kan laten vullen. Elk van de acht deelnemende plaatsen deed twee deelprojecten. Historische verenigingen, heemkundekringen, bibliotheken, scholen, archieven en musea werden allemaal uitgenodigd mee te doen aan de pilot in Winterswijk. Belangrijkste resultaat uit de pilot – 'waar gelukkig alles mis ging' – was dat een stramien werd ontwikkeld

Mensen zijn lid van een erfgoedgemeenschap als ze zich betrokken voelen bij een bepaalde cultuuruiting.

waar elke plaats zijn projecten op kon bouwen. De inhoudelijke invulling kwam van lokale werkgroepen van erfgoedpartijen, scholen en bibliotheken. De werkgroepsleden zorgden voor materieel en immaterieel materiaal voor het lokale verhaal. Zij kozen zelf een historisch thema, bijvoorbeeld een bombardement tijdens de Tweede Wereldoorlog, de middeleeuwen in Bronckhorst of de textielindustrie in Winterswijk. Het thema werd vervolgens gepersonifieerd. Een historische persoon uit de behandelde periode staat in het middelpunt van het geschiedenisverhaal. In Winterswijk was dat een textielmagnaat. Daarbij hoort 'materieel erfgoed', zoals geografische kaarten, textiel-

voorbeelden, een hoge hoed maar ook immaterieel materiaal zoals verhalen uit Winterswijk over de textielindustrie van werknemers, bazen, mannen en vrouwen.

Lokale aanpak

Na afloop van de presentatie werd gediscussieerd over de vraag of deze vorm van educatie goede kansen biedt om immaterieel erfgoed in het onderwijs te gebruiken. Velen waren het er over eens dat de lokale en regionale aanpak grote voordelen biedt. Je bereikt kinderen door de geschiedenis in hun eigen directe leefomgeving aan te reiken. De stad of het dorp waar je opgroeit vormt je in sterke mate. Het is ook een laagdrempelige manier om kinderen voor geschiedenis en cultuur in het algemeen te interesseren. Educatie moet vooral concreet zijn. Via de foto's van de oude en hedendaagse situatie wordt het verhaal van de geschiedenis van een dorp zichtbaar gemaakt. Omgekeerd komt ook voor. De burgemeester van Horst in Limburg schreef een volksverhaal waarin hij de opkomst van de champignonenteelt uit de doeken doet. Andere manieren zijn computergames. Ineke Strouken vertelde over een project in Noord-Brabant waarbij het koningsschieten bij gilden in een spel is vormgegeven. De bedoeling is om met nieuwe technieken de jeugd voor gilden te interesseren. Maar ook het gewone volksverhaal van vroeger werkt nog. Mensen zijn nog steeds geïnteresseerd in sagen en sprookjes. In taallessen voor migranten die een tweede taal moeten leren werken ze goed, omdat ze aansluiten bij de verhalen uit hun eigen traditie.

Culturele diversiteit

Bij het immaterieel erfgoed hoort nadrukkelijk ook het immaterieel erfgoed van de nieuwkomers. Immaterieel erfgoed is voor hen misschien nog wel belangrijker dan voor de 'oudgedienden', het is immers het enige wat ze hebben kunnen meenemen toen ze hier in Nederland kwamen wonen.

Het zijn met name de eigen minderhedenorganisaties die een bijzondere verplichting voelen in het optekenen van de verhalen. Nederland kent zeven samenwerkingsverbanden die samenwerken aan het versterken van de maatschappelijke positie van verschillende etnische minderheidsgroepen: Inspraakorgaan

Het immaterieel erfgoed van nieuwkomers hoort ook bij de Nederlandse volkscultuur. Foto: Turks huwelijk, Paul Spapens

Chinezen (IOC), Inspraakorgaan Turken (IOT), Lize, overlegpartner Rijksoverheid Zuideuropese gemeenschappen, Overlegorgaan Caribische Nederlanders (OCaN), Surinaams Inspraak Orgaan (SIO), Samenwerkingsverband van Marokkanen in Nederland (SMN) en Vluchtelingen Organisaties Nederland (VON). Ze werken samen in het Landelijk Overleg Minderheden (LOM), dat nu tien jaar bestaat en is opgericht onder staatssecretaris Rick van der Ploeg. Het LOM beweegt zich op een breed terrein van activiteiten, onder andere cultuur en cultureel erfgoed. Het LOM spoort cultureel erfgoed op van minderheden of migranten, verzamelt, catalogiseert en ontsluit deze kennis. Voor het LOM is cultureel erfgoed een verzamelbegrip, waar zowel materieel als immaterieel erfgoed onder valt. Dus de verhalen van migranten net zo goed als een mijnwerkerspak van een Italiaan die in Nederland woonde en werkte. Het is wel erfgoed dat gerelateerd moet zijn aan de migratiegeschiedenis

en handelt over de geschiedenis van migranten in Nederland. Veel theoretischer hoeft je het niet te maken volgens Boudewijn Sittrop, de voorzitter van het LOM en voorzitter van deze sessie tijdens de conferentie in Soeterbeeck. 'Laten we het beestje maar gewoon bij de naam noemen'. Pogingen om definities te construeren, waren op niets uitgelopen. De discussies daarover zijn eindeloos. En zegt Sittrop: 'we hebben niet zoveel tijd meer.'

Spoorzoeken

Door het verzamelen van verhalen en ander immaterieel erfgoed wil het LOM de migranten zelfrespect geven en ze overtuigen dat hun verhaal een belangrijk verhaal is voor henzelf, maar ook voor anderen. Ze hebben een verleden waar ze trots op kunnen zijn. *To be proud*, zei Sittrop een paar keer tijdens zijn lezing.

De methode die gebruikt wordt moet daar recht aan doen. Het LOM maakt gebruik van het project Culturele spoorzoekers. Jonge mensen met dezelfde achtergrond als de migrant van de eerste generatie zijn de verzamelaars van het immaterieel erfgoed. Marokkaanse jongeren interviewen oude Marokkanen over hun leven in Nederland. Deze methode van intergenerationeel onderzoek haalt ouderen over om hun persoonlijke verhaal door te geven en spullen zoals kiekjes in bruikleen af te staan.

De gedeelde achtergrond vergemakkelijkt het contact. De jongeren kennen de gevoeligheden, maar ook de gewoonten en gebruiken. Bovendien krijgt de tweede generatie in toenemende mate interesse in het verleden van hun ouders. Boudewijn Sittrop is dan ook niet bevreesd dat tweede en derde generatie migranten het belang van cultureel erfgoed zullen onderschatten. Bovendien wordt nu op scholen de waarde van het eigen erfgoed bijgebracht. Dan is de cirkel rond. Eerste generatie migranten beseffen vaak onvoldoende wat cultureel erfgoed is en welke betekenis dat heeft voor volgende generaties. Veel materieel erfgoed belandt bij het vuilnis en de verhalen verdwijnen in het graf. Bovendien blijkt de eerste generatie migranten terughoudend in het doorgeven van het eigen immaterieel erfgoed aan kinderen en familie.

Hoe nu verder

Ook nu Nederland de UNESCO conventie nog niet heeft ondertekend, gebeurt er al ontzettend veel, met name door de vele vrijwillige particuliere organisaties op lokaal niveau. Ook de erfgoedhuizen doen het een en ander. Op nationaal niveau heeft het Nederlands Centrum voor Volkscultuur het voortouw genomen.

Hoe het beleidsmatig precies zal verder gaan, is nog niet helemaal duidelijk. Het is bijvoorbeeld nog onduidelijk of en wanneer de Nederlandse regering de UNESCO conventie zal ratificeren. De Nationale UNESCO Commissie is bezig met het voorbereiden van een petitie, waarin de voor- en nadelen van ratificatie voor Nederland op een rij zullen worden gezet.

Ook niet helemaal duidelijk is hoe de UNESCO plannen zich precies verhouden tot het nationale traject dat Nederland zelf inmiddels is ingeslagen met het nieuw opgezette Fonds voor Cultuurparticipatie. Deze regeling is inmiddels al in een ver gevorderd stadium. De conceptregeling cultuurparticipatie gemeenten en provincies is bijvoorbeeld inmiddels *online* verkrijgbaar. De gemeenten en provincies zijn bezig hun plannen bij het Fonds in te dienen.

Bij zowel de UNESCO als in het nieuwe Fonds voor Cultuurparticipatie speelt volkscultuur een belangrijke rol, maar dan wel met ieder een eigen insteek en benadering. Bij de UNESCO wordt volkscultuur gedefinieerd als immaterieel erfgoed, en dus in de erfgoedsfeer geplaatst. Het accent lijkt vooral te liggen op de geschiedenis en op de rituelen van het dagelijks leven.

In het Fonds voor Cultuurparticipatie ligt het accent meer op de volkscultuur als een vorm van cultuurparticipatie, als een deelnemen aan de kunst en cultuur in Nederland. Volkscultuur is vooral het *actief beoefenen van volkscultuur als cultuuruiting*, met als intentie dat deze actieve betrokkenheid verhoogd zou moeten worden. Volkscultuur wordt in één adem genoemd met amateurkunst en met cultuureducatie.

Levend erfgoed

In de praktijk zijn de verschillen misschien minder groot dan op het eerste gezicht lijkt. UNESCO heeft het wel over erfgoed, maar wil toch ook vooral vooruitkijken. Het gaat UNESCO om *levend erfgoed*, om dynamische culturele praktijken waarvan de levensvatbaarheid gewaarborgd dient te worden voor de toekomst.

Eenzelfde dynamiek zit ook in de plannen van het Fonds voor Cultuurparticipatie, waar het er om gaat dat zoveel mogelijk mensen kunnen deel nemen aan de volkscultuur in Nederland, die breed en dynamisch wordt opgevat. Verder worden cultuuruitingen breder opgevat dan alleen kunst.

Beide termen, volkscultuur en immaterieel erfgoed, hebben ieder hun voor- en nadelen. De term volkscultuur is voor sommigen nog beladen met oude, traditionele en oubollige bete-

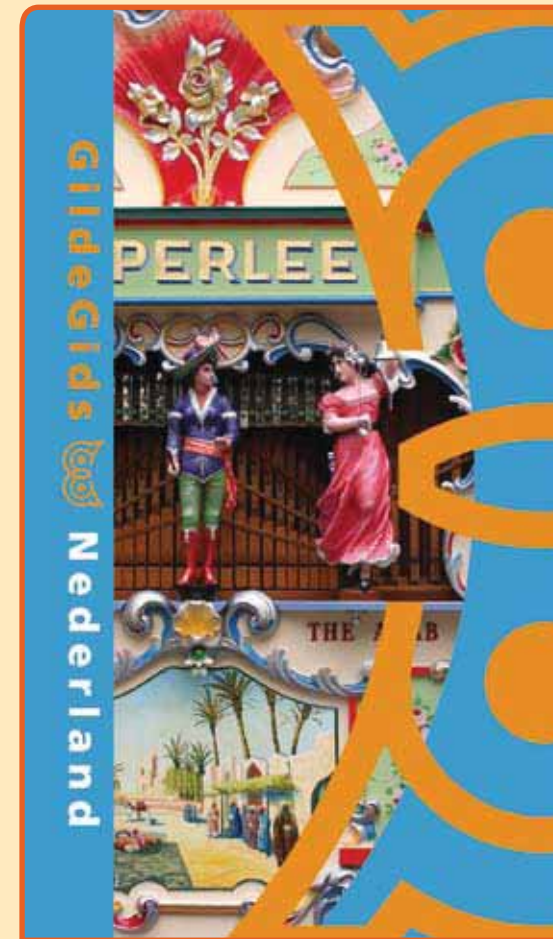
In het Jaar van de Tradities gaan in elke gemeente organisaties op zoek naar hun tradities en rituelen. Foto: Geld tellende driekoningen, Jan Stads

kenissen. Het is de truttige sfeer, waarvan moderne verdedigers als Nicolien van Vroonhoven en Ineke Strouken haar juist zo graag willen bevrijden. De term immaterieel erfgoed heeft daar, als nieuwe term, wat minder last van. Maar deze term heeft weer andere nadelen. Het is om te beginnen een rijkelijk abstract begrip, waarvan het de vraag is of het bij het brede publiek wel ooit *Anklang* zal vinden. En is de volkscultuur wel per definitie altijd immaterieel en wordt met de term erfgoed wel voldoende recht gedaan aan het dynamische karakter van cultuur? Met een term als erfgoed trek je het al snel in de vorm van behoud of zelfs van revitaliseren van gewoonten en gebruiken van 'vroeger'.

De erfgoedbenadering van UNESCO, waarin vooral de aandacht wordt gevraagd voor het immateriële aspect van het erfgoed,

zal vooral de erfgoedinstellingen in Nederland aanspreken. Gekozen wordt immers om de volkscultuur te benaderen als een belangrijk onderdeel van het culturele erfgoed. Het Fonds voor Cultuurparticipatie, dat een voortzetting is van het Actieplan Cultuurbereik, schurkt wat meer tegen de kunsten aan. Beide benaderingen zijn echter belangrijk als je recht wilt doen aan het grote belang van de volkscultuur, als een vorm van dynamisch erfgoed, zeker, maar ook als een belangrijke cultuuruiting waarvan het belangrijk is dat zoveel mogelijk mensen kunnen meedoen. Zowel kunst- en cultuur-, als erfgoedinstellingen moeten er mee aan de slag. Het Jaar van de Tradities biedt hiervoor een goede kans. ▶

Koekje met een boekje

Om het Jaar van de Tradities extra luister bij te zetten is in samenwerking met uitgeverij Celadon het project *Een Koekje en een Boekje* ontwikkeld. In het kader van deze actie zal gedurende het Jaar van de Tradities in een aantal plaatsen en op verschillende momenten een cadeautje worden uitgereikt aan nieuwe Nederlanders. Een cadeautje dat bestaat uit een klein handzaam gidsje over Nederland en zijn tradities tezamen met een zakje koekjes.

Buren op de koffie

Het sluit aan bij de gedachte dat inburgering een proces is dat zich op natuurlijke wijze af moet spelen tussen nieuwe en oude Nederlanders. Zo is ook het altijd gegaan bij Nederlanders onderling. Wie verhuisd was, kreeg als eerste stap op weg naar gewenning in de nieuwe buurt, al na een paar dagen de nieuwe buren op de koffie. En bij de koffie werd het onvermijdelijke koekje geserveerd, één van de meest opmerkelijke Nederlandse tradities, zoals Prinses Maxima ooit terecht opmerkte.

Waar mogelijk zal voor plaatselijke traditionele koekjes worden gekozen, zoals bijvoorbeeld Arnhemse Meisjes en Zwolse Blauwvingers. Het begeleidende boekje is in alle gevallen hetzelfde. Het is de *GildeGids Nederland*, waarin na een beknopte historische inleiding ruime aandacht wordt besteed aan de belangrijkste tradities die ons land kent. Hierbij heeft de door het Nederlands Centrum voor Volkscultuur gepubliceerde top

Nieuwe bijdrage aan cultureel burgerschap

100 van Nederlandse tradities als uitgangspunt gediend.

Gratis cadeautje

Een Koekje en een Boekje wordt gefinancierd met behulp van de lokale overheden, indien nodig gesteund door het bedrijfsleven. Daarom kunnen de boekjes gratis worden uitgedeeld.

De eerste uitreiking zal plaatsvinden op de nationale naturalisatiedag op 15 december, voorlopig in vier verschillende steden. Ontvangers krijgen dan bovendien een decembergedicht van de hand van *Dichter des Vaderlands* Driek van Wissen.

Voor meer informatie over dit project kunt u contact opnemen met het Nederlands Centrum voor Volkscultuur (ncv@volkscultuur.nl) of met uitgeverij Celadon, celadon@planet.nl ▶

Winterfeesten in kleurrijk Heerenveen

De komende maanden staat museum Willem van Haren in het teken van de winterfeesten die de familiesfeer in deze tijd van het jaar bepalen. De Nederlandse gemeenschap is dankzij de multiculturele samenleving diverse vieringen rijker geworden. Heerenveen vormt hierop geen uitzondering.

Tegen de achtergrond van vertrouwde feesten in de christelijke traditie als St. Maarten, Sinterklaas, Kerstmis, Oud

en Nieuw, Driekoningen en Carnaval ligt het accent in deze tentoonstelling vooral op de betekenis en inhoud van kleurrijke feesten als het Suikerfeest, Divali, het Offerfeest, Chanoeka, Russische Kerst en Chinees Nieuwjaar.

De expositie *Winterfeesten in kleurrijk Heerenveen* is opgezet in de vorm van een groot boek. Elk winterfeest heeft een eigen pagina gekregen, waarin we kennis maken

met de ontstaansgeschiedenis, de betekenis van bepaalde rituelen en tradities en de boodschap die wordt uitgedragen.

De tentoonstelling is t/m 1 februari 2009 te zien in Museum Willem van Haren, De Heerenveense school, Minckelerstraat 11, Heerenveen (0513-623408, www.willemvanharen.nl) ▶

De bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed

De implementatie van de Conventie Immaterieel Erfgoed

Tekst

Richard Kurin
Directeur Smithsonian
Center for Folklife and
Cultural Heritage, VS

In 2003, tijdens de tweejaarlijkse Algemene Vergadering van UNESCO, heeft een ruime meerderheid van de lidstaten ingestemd met de aanvaarding van een nieuwe internationale overeenkomst: de Conventie voor de Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed. Doel van de Conventie is het verzekeren van het voortbestaan en de levenskracht van het levende nationale, regionale en lokale culturele erfgoed in de wereld ondanks toenemende globalisatie en de waargenomen homogeniserende effecten daarvan op cultuur (Matsuura 2004).

De conventie trad in werking op 20 januari 2006, toen dertig landen (waaronder België) de conventie hadden geratificeerd. De eerste taak was het om de conventie handen en voeten te geven. Dit deed men door het ontwikkelen van zogenoemde 'Operational directives'. Deze richtlijnen gaan onder meer over het opstellen van representatieve lijsten van immaterieel erfgoed.

De conventie is inmiddels (in oktober 2008) geratificeerd door 102 landen. Het aantal staten groeit met de dag. De Amerikaan Richard Kurin verkent in onderstaand artikel de voor- en nadelen van ratificatie.

Conventie Immaterieel Cultureel Erfgoed

Immaterieel Cultureel Erfgoed – een vrije vertaling van het Japanse *mukei bunkazi*, wordt algemeen gedefinieerd in termen van orale tradities, expressieve cultuur, sociale praktijken, efebere esthetische manifestaties en vormen van kennis die worden gedragen en overgedragen binnen culturele gemeenschappen. Het omvat alles van verhalen en sprookjes tot muziek en viering, volksmedicijnen, ambachtelijkheid, culinaire vaardigheden en streekarchitectuur. Nationale overheden die de con-

ventie aanvaarden zijn daardoor wettelijk verplicht organisaties aan te wijzen en in staat te stellen immaterieel cultureel erfgoed te documenteren en inventariseren, en ook de presentatie, het behoud, de bescherming, en de overdracht van immaterieel cultureel erfgoed te bevorderen door nauw en welwillend samen te werken met de betreffende gemeenschappen.

Belangrijk te vermelden is dat de Conventie alleen die vormen van culturele expressie erkent als immaterieel cultureel erfgoed welke voldoen aan de mensenrechten. Op internationaal niveau zal een nieuw Internationaal Comité – gekozen uit de landen die deelnemen aan de nieuwe Conventie – twee lijsten opstellen: één met representatieve tradities voorgesteld door lidstaten, en een andere lijst met bedreigde tradities die dringend moeten worden beschermd en in aanmerking komen voor financiële ondersteuning uit een nieuw opgericht internationaal fonds. De tekst van de overeenkomst is uitgebreid verspreid en is beschikbaar via de website van UNESCO¹. De Conventie zal in de komende jaren naar alle waarschijnlijkheid maatgevend worden voor de bescherming van levend cultureel erfgoed naarmate het een vast onderdeel wordt van de staats- en institutionele praktijk.

UNESCO en de opstellers van de Conventie zijn van mening, volgens mij terecht, dat immaterieel cultureel erfgoed daadwerkelijk wordt bedreigd (Bedjaoui 2004). Men zou de snelle daling van het aantal talen dat op dit moment actief wordt gesproken in de wereld, in vergelijking met de vorige eeuw, als symbool van het gevaar kunnen beschouwen. De wereld is letterlijk duizenden linguïstische gemeenschappen kwijtgeraakt, en daarmee een groot deel van de orale literatuur, de verhalen en sprookjes en wijzen waarop mensen de wereld zagen en zich de wereld voorstelden – en hoe zij dat misschien in de toekomst

zouden hebben gedaan. Muziek, dans, uitvoeringen en rituelen, culinaire en beroepsmatige tradities, ambachtelijkheid en een grote verscheidenheid aan kennissystemen zijn verloren gegaan of nemen af. Zeker, daarvoor komen nieuwe in de plaats, maar die zijn over het algemeen minder lokaal en minder genuanceerd dan die welke zij vervangen. Experts zijn het er over eens dat er over de hele wereld in toenemende mate een verlies is van diversiteit in culturele praktijken (zie bijvoorbeeld de Cuéllar 1997, Serageldin 1998, Graves 2005). Als de Immaterieel Erfgoed Conventie is bedoeld om dit te corrigeren, dan is de grote vraag natuurlijk, zal de nieuwe overeenkomst haar doel kunnen verwezenlijken? Zullen culturele tradities en de culturele gemeenschappen die ze uitvoeren, bevorderen en overdragen daadwerkelijk worden beschermd? In deze verhandeling richt ik mij op de vraag wat er moet worden beschermd, hoe en door wie, en met welk doel.

Smithsonian Center for Folklife and Cultural Heritage

Ik schrijf niet als een ongeïnteresseerde analist, maar als iemand die betrokken is geweest bij de ontwikkeling van de Conventie en de daarmee samenhangende programma's. In mijn hoedanigheid van directeur van het Smithsonian Institution Center for Folklife and Cultural Heritage, was ik in 1999 mede voorzitter van een gezamenlijke conferentie met UNESCO, *Een Algemene Beoordeling van de Aanbeveling uit 1989 met betrekking tot de Bescherming van Traditionele Cultuur en Folklore: Lokale Empowerment en Internationale Samenwerking*². Voor die conferentie hebben medewerkers van het Smithsonian de benadering geanalyseerd met betrekking tot het beschermen van traditioneel cultureel erfgoed zoals uitgedrukt in UNESCO's *Aanbeveling uit 1989 met betrekking tot de Bescherming van Traditionele Cultuur en Folklore*. Ik heb een onderzoek uitgevoerd naar de respons van meer dan honderd landen op een UNESCO enquête over de doeltreffendheid van de Aanbeveling, en kwam tot de conclusie dat die grotendeels werd genegeerd en ineffectief was (Kurin 2001). De Conferentie als geheel verlangde een herziene definitie van traditionele cultuur of folklore, het op de voorgrond plaatsen van samenwerking met gemeenschappen, en de mogelijke behoefte voor een internationale Conventie (Seitel 2001c).

Vervolgens namen medewerkers van het Smithsonian deel aan een uiteenlopende reeks expertvergaderingen georganiseerd door UNESCO (Seitel 2001a, 2001b). Aangesteld door de Directeur Generaal Koichiro Matsuura, was ik oprichter en lid van de Internationale Jury voor UNESCO's *Proclamatie van Meesterwerken van het Orale en Immateriële Erfgoed van de Mensheid*. Vervolgens nam ik deel aan discussies, bezocht intergouvernementele redactievergaderingen, en schreef de instructies voor het Amerikaanse Ministerie van Buitenlandse Zaken met betrekking tot de Conventie van 2003. Nadat de V.S. opnieuw toetrad tot de orga-

UNESCO stelt dat het immaterieel erfgoed wordt bedreigd.

nisatie, werd ik door Minister van Buitenlandse Zaken, Colin Powell, aangesteld als lid van de Amerikaanse Nationale UNESCO Commissie en door zijn opvolger Minister van Buitenlandse Zaken, Condoleezza Rice, opnieuw benoemd. Ondanks mijn officiële functies, zijn de meningen, interpretaties en conclusies die in dit artikel worden weergegeven volledig de mijne, en niet die van UNESCO, het Smithsonian Instituut, de Amerikaanse Nationale UNESCO commissie, of de Amerikaanse overheid.

Wat moet er worden beschermd?

Volgens Artikel 2.1 van de Conventie (UNESCO 2003b) betekent immaterieel cultureel erfgoed:

Zowel de praktijken, voorstellingen, uitdrukkingen, kennis, vaardigheden als de voorwerpen, artefacten en culturele ruimtes die daarmee worden geassocieerd, die gemeenschappen, groepen en, in sommige gevallen, individuen erkennen als onderdeel van hun cultureel erfgoed. Dit immaterieel cultureel erfgoed, overgedragen van generatie op generatie, wordt voortdurend herschapen door gemeenschappen en groepen als antwoord op hun omgeving, hun interactie met de natuur en hun geschiedenis, en geeft hen een gevoel van identiteit en continuïteit, en bevordert dus het respect voor culturele diversiteit en menselijke creativiteit.

UNESCO wil wereldwijd het immaterieel erfgoed beschermen.

Foto: De Goedoer vrouwen uit Kameroen zijn te herkennen aan hun versierde kalebassen op hun hoofd, Maurice van Steen, pix4profs

De term 'immaterieel cultureel erfgoed' verving minder technisch klinkende en minder cultureel beladen, maar historisch bekende termen zoals 'folklore,' 'traditionele cultuur,' 'oraal erfgoed,' en 'volkscultuur'. De Conventie bracht ook een belangrijke verandering in accent te weeg. Immaterieel cultureel erfgoed was boven alles levend erfgoed, uitgeoefend en uitgedrukt door leden van culturele gemeenschappen door middel van vormen als orale tradities, zang, uitvoeringen, rituelen, ambachtelijkheid en kunstbeoefening en systemen van kennis. Immaterieel cultureel erfgoed omvat alleen de producten, geobjectiveerde overblijfselen of documentatie van dergelijke levende culturele vormen (Seitel 2001a). Het omvat niet de liedjes opgenomen op geluidsband of in digitale vorm, of de transcripties ervan. Imma-

terieel cultureel erfgoed is het daadwerkelijk zingen van de liedjes.

Maar het zijn niet de liedjes die worden gezongen in een herschapen of nagebootste vorm – hoe goed bedoeld of hoe letterlijk correct ook – door wetenschappers, uitvoerend artiesten, of leden van een andere gemeenschap. Het is het zingen van de liedjes door leden van de gemeenschap die deze liedjes beschouwen als hun eigendom, en kenmerkend voor hun identiteit als culturele groep. Het is het zingen door de mensen die de tradities hebben gekoesterd en die naar alle waarschijnlijkheid die liedjes zullen overdragen aan de volgende generatie (Kurin 2004a).

De dragers van culturele tradities moeten behandeld worden als bevoorrecht, omdat zij de betreffende tradities hebben gecreëerd, gekoesterd en hooggehouden. Foto: Timkatfestival in Ethiopië, Maurice van Steen, pix4profs

De definitie veronderstelt het bestaan van een groep mensen die een bepaalde vorm van culturele expressie erkennen als symbool van hun gemeenschappelijke identiteit, die het conceptueel plaatsen in een zelfweerspiegelende categorie 'erfgoed' gelegitimeerd door historisch gebruik en specifiek aangeduid als waardevol (Early en Seitel 2002). Dit betekent dat immaterieel cultureel erfgoed deze aanduiding niet kan behouden als het wordt toegeëigend door anderen die geen deel uitmaken van die gemeenschap – of dat nu overheidsfunctionarissen, wetenschappers, kunstenaars, zakenlieden of anderen zijn. De definitie veronderstelt ook dat immaterieel cultureel erfgoed is gekoppeld aan sociale processen en andere aspecten van het leven. Het is niet iets dat gemakkelijk los kan worden gezien van

een grotere constellatie levensstijlen, of los van een bredere wereld met ecologische, economische, politieke en geografische interacties.

'Beschermen' van immaterieel cultureel erfgoed betekent volgens Artikel 2.3 van de Conventie (UNESCO 2003b): *Maatregelen gericht op het garanderen van de levensvatbaarheid van het immaterieel cultureel erfgoed, inclusief de identificatie, de documentatie, het wetenschappelijke onderzoek, de bewaring, de bescherming, de promotie, de versterking, de overdracht, in het bijzonder door formeel en niet-formeel onderwijs, en het revitaliseren van verschillende aspecten van dat erfgoed.*

Om immaterieel cultureel erfgoed te kunnen beschermen moet het daarom levensvatbaar zijn, en dit veronderstelt vervolgens het voortdurend gebruik ervan binnen en door de betreffende culturele gemeenschap. Dit betekent dat levend cultureel erfgoed levenskrachtig, dynamisch en duurzaam moet zijn om als beschermd te kunnen worden beschouwd.

Beschermd immaterieel cultureel erfgoed, gedefinieerd als een levend proces, een sociaalgebonden en bewust gemanipuleerd erfgoed, verschilt in deze Conventie aanmerkelijk van de eerder verspreide denkwijzen over folklore en culturele traditie (Aikawa 2004). Vóór de Conventie, werden folklore en culturele traditie in UNESCO termen beschouwd als enigszins vervreembare uitdrukkingen van een niet-weerspiegelend volk, 'natuurlijk' uitgevoerde gebruiken die los konden worden gezien van andere aspecten van het leven, en misschien het best bewaard in de verslagleggingen van wetenschappers of in de collecties van musea.

In tegenstelling tot het idee van traditionele cultuur of folklore in de Aanbeveling uit 1989, of zoals men ziet bij veel institutionele praktijken in de hele wereld, verschuift de Conventie van 2003 zowel de mate als de verantwoordelijkheid van beschermingswerk naar de culturele gemeenschap zelf. Immaterieel cultureel erfgoed wordt niet bewaard in rijksarchieven of rijksmusea. Het wordt bewaard in gemeenschappen waarvan de leden de vormen ervan beoefenen en tonen. Als de traditie nog levend, levensvatbaar en duurzaam is in de gemeenschap, dan wordt deze beschermd. Als deze alleen bestaat uit een op papier vastgelegde registratie van een liedje, een videotape van een viering, een uit veel delen bestaande monografische verhandeling over volkswijsheid, of als rituele artefacten in de mooiste musea van het land, dan wordt deze niet beschermd.

Bovendien is immaterieel cultureel erfgoed niet iets dat een vaste vorm heeft en voortdurend hetzelfde blijft, en alleen wordt beschermd als het wordt gevonden in zijn pure, essentiële vorm. Hoewel verschillende soorten en uitdrukkingen van immaterieel cultureel erfgoed op bepaalde punten in de geschiedenis misschien door de gemeenschappen waarin ze

worden uitgeoefend worden aangeduid als de 'pure,'echte' of 'authentieke' vorm, dienen deze beoordelingen te worden gezien als historisch gebaseerde beoordelingen, die onderhevig zijn aan verandering – zelfs binnen de gemeenschap – en aan alternatieve formuleringen door verschillende onderdelen van de eigentijdse gemeenschap. Als een vorm van immaterieel cultureel erfgoed levend is, dan zal die per definitie in de loop der tijd veranderen. Een kunstvorm die misschien voortkomt uit de utilitaire reactie van een boer op een bepaalde behoefte kan zich in de loop der tijd hebben ontwikkeld tot een elitaire kunst die wordt uitgeoefend aan het hof, of een religieuze betekenis hebben gekregen, waarna het later een algemene vaardigheid werd voor het maken van ambachtelijke kunst en handelswaren voor op de markt, en nog later de productiemethode voor decoratieve toeristensouvenirs. Culturele praktijken die op enig moment deel uitmaken van het dagelijks leven kunnen in de loop der tijd deel uit gaan maken van elitaire praktijken, en later zelfs beperkt worden tot speciale gelegenheden of feestdagen. Wat is er dan 'authentiek' of 'puur' en wat moet er worden beschermd?

Vanuit het oogpunt van de Conventie zijn het de dynamische sociale processen van creativiteit, van identiteitsvorming, van het nemen en respecteren van wat de geschiedenis heeft geboden en het herscheppen tot iets eigens dat moet worden beschermd. En de arbiters van waarde – degenen die mogen denken over varianten en toch met een beslissing moeten komen over hun relatieve belangrijkheid en juistheid – zijn niet overheden of wetenschappers of verzamelaars of liefhebbers, maar eerder leden van de betreffende gemeenschappen zelf.

Welk soort instellingen moeten de overeenkomst implementeren?

Verantwoordelijkheid voor het verzekeren van het beschermen van immaterieel cultureel erfgoed ligt bij de lidstaten van de Conventie – dat wil zeggen de landen die de overeenkomst ratificeren. Volgens Artikel 13 (b), moet iedere lidstaat *één of meer competente instellingen aanwijzen of oprichten voor de bescherming van het immaterieel cultureel erfgoed dat aanwezig is op zijn grondgebied* (UNESCO 2003b). Een dergelijke instelling of

organisatie zou vermoedelijk toezicht houden op het opstellen van nationale inventarissen van immaterieel cultureel erfgoed, rapporteren aan nationale instellingen en UNESCO, en allerlei educatieve, wetenschappelijke, artistieke, promotionele, economische en juridische tussenkomsten ontwerpen die immaterieel cultureel erfgoed binnen het land zouden kunnen bevorderen.

De Conventie biedt geen specifieke richtlijnen betreffende de vraag welk soort instellingen of organisaties dergelijk werk het best kunnen uitvoeren. Zouden het overheidsministeries moeten zijn of musea, culturele centra of een soort hybride organisatie? Ik vermoed dat de krachtens de Conventie aangestelde internationale commissie in de komende maanden en jaren enige begeleiding zou kunnen bieden met betrekking tot deze vraag. Inmiddels hebben een aantal lidstaten hun keuze al gemaakt.

De meeste landen zullen waarschijnlijk een overheidsministerie of -instelling aanwijzen, waarschijnlijk van het Ministerie van Cultuur, als de instantie die verantwoordelijk is voor het beschermen van immaterieel cultureel erfgoed. Hoewel dit een redelijke keuze is gezien vanuit een bureaucratisch en officieel perspectief, zou het problemen kunnen opleveren. Een overheidsinstelling heeft misschien de autoriteit het overzichts- of inventarisatiewerk uit te voeren dat door de Conventie wordt vereist. Deze heeft misschien de status Immaterieel Cultureel Erfgoed te helpen 'legitimeren' – en immaterieel cultureel erfgoed het respect te geven dat in de Conventie wordt voorzien als voorbeeld en wijze van het tonen van tolerantie voor culturele diversiteit. Een overheidsinstelling is misschien inderdaad in staat de benodigde financiële en personele middelen aan te trekken, en gebruik te maken van de banden met andere sectoren van overheids- en maatschappelijke activiteiten om te doen wat de Conventie bevordert. Een overheidsinstelling kan dus in staat zijn planning en implementatiepogingen te coördineren in de economische, educatieve en juridische sectoren om Immaterieel Cultureel Erfgoed te beschermen.

Het grootste probleem met overheidstoezicht op immaterieel cultureel erfgoed beschermingspogingen is er één van vrijheid

en mensenrechten. In veel landen in de wereld beschouwen culturele minderheidsgemeenschappen de overheid niet als vertegenwoordiger van hun belangen – vooral wanneer het gaat om hun levende culturele tradities en hun levenskracht als levende, dynamische gemeenschappen. Historisch waren overheidsactiviteiten vaak gericht op het elimineren van culturele praktijken – een autochtone religie, een minderheidstaal, bepaalde rituelen, bepaalde instrumenten, enzovoort.

Belangrijke onderdelen van het immaterieel cultureel erfgoed – zoals protestliedjes, epische strijdverhalen, kennis van traditionele territoriale bezetting – kunnen worden beschouwd als verzet tegen overheidsposities en -praktijken. Mensenrechten handvesten, met name de *Internationale Verklaring van de Rechten van de Mens*, zijn gericht op het beschermen van individuele en gemeenschappelijke uitdrukingsvormen tegen lastig overheidstoezicht en regulering.

Overheidsinventarissen van culturele praktijken lijken mogelijk te veel op culturele registraties – waarmee culturele praktijken officieel en onofficieel worden gemaakt, en allerlei soorten misbruik van informatie mogelijk wordt. Overheidstoezicht op immaterieel cultureel erfgoed activiteiten zou kunnen leiden tot een ongelijke machtsrelatie tussen culturele regelgevers en culturele beoefenaars, waarbij de laatstgenoemden de indruk kunnen krijgen van een buitensporige inbreuk op het leven van hun gemeenschap.

Overheidstoezicht roept ook vragen op over de bevoegdheden van diegenen die belast zijn met de uitvoering van de Immaterieel Cultureel Erfgoed Conventie. Immaterieel cultureel erfgoed is een zaak van culturele exactheid en nuance. Het nauwkeurig onderzoeken, documenteren, begrijpen en presenteren van gelokaliseerde culturele tradities vereist adequate linguïstische vaardigheden, superieure niveaus van achtergrondtraining in culturele vakgebieden zoals etnologie, linguïstiek, etnomusicologie, folklore en etnowetenschappen. Dit vereist vaak kennis van verschillende wetenschappelijke en technische disciplines. Goed werk met immaterieel cultureel erfgoed vereist daarom een aanzienlijk opleidings- en trainingsniveau – het is niet iets waarvoor iemand zich met een eenvoudig ambtenaarsexamen

kan kwalificeren. Het is ook een arena van onderzoek en interpretatie die weerstand biedt tegen standaardisatie en ingaat tegen het formele werk dat het gebruikelijke werkgebied is van de ambtenarij en bureaucratie. Het zou daarom een uitdaging zijn het vereiste aantal ambtenaren te vinden dat geschikt is voor de uitvoering van het door de Immaterieel Cultureel Erfgoed Conventie voorziene werk op een manier die passend is voor de inhoud en aard van de betreffende tradities.

In sommige landen zouden universitaire instellingen de implementatetaak kunnen uitvoeren van de Conventie. Hetzij privaot of publiek, zouden ze kunnen optreden namens de Lidstaten. Hoewel ze zich 'officieel' gedragen, bewegen universiteiten zich doorgaans op enige afstand van de bureaucratie en politiek van de overheid, en hebben ze hun eigen set van waarden – wetenschappelijke methodes, wetenschappelijke normen en waarden, waarop hun acties gebaseerd zijn. Universiteiten zijn uitermate geschikt voor het uitvoeren van een aantal van de Conventietaken – met name die van onderzoek, inventarisatie, ontwerpen van educatieve programma's en het bestuderen van de aard van culturele overdracht en duurzaamheid. Zij hebben een kant-en-klare bron van gekwalificeerd wetenschappelijk personeel en onderzoekers in opleiding die kunnen worden ingezet voor het werk met immaterieel cultureel erfgoed.

In tegenstelling tot overheidsinstellingen, staan universiteitsinstututen en -programma's er echter om bekend tekort te schieten wat betreft het bieden van langdurige, grootschalige en duurzame activiteiten op het gebied van toegepaste sociale actieprogramma's. Het ontbreekt ze doorgaans aan voldoende personeel, het vermogen de belangstelling en het werk van wetenschappelijke medewerkers te dirigeren, en ze hebben een op imago gebaseerde behoefte nieuwe kennis te exploreren in plaats van het uitvoeren van oninteressante programma's. Hoewel veel universiteiten succes hebben gehad met programma's zoals landbouwextensie en gezondheidszorg (bijvoorbeeld academisch medisch centra), is het moeilijk voor te stellen dat universiteiten onweerstaanbare sociale motivatie vinden, of zich verzekeren van de benodigde financiële beloning, om de in de Conventie verwoorde culturele missie op zich te nemen.

De grote verscheidenheid aan tradities en rituelen neemt af. Daar komen nieuwe gebruiken voor in de plaats, maar die zijn over het algemeen minder lokaal en minder genuanceerd dan de gebruiken die zij vervangen.
Foto: De Hamarman uit Ethiopië slaat zijn zussen bij zijn initiatie. Hun littekens herinneren hem er aan dat zij pijn hebben geleden voor hem. Hierdoor staat hij bij hen in het krijt. In moeilijke tijden kunnen zijn zussen daarom altijd bij hem aankloppen voor hulp. Foto: Maurice van Steen, pix4profs

De meest geschikte soort organisatie om een leidende rol op zich te nemen in de implementatie van de Conventie is misschien het museum, of een museumachtige culturele organisatie (Kurin 2004b). Wat inhoud betreft, houdt deze zich vaak bezig met de gebieden beschreven in de Conventie – het zijn per definitie culturele bewaarinstellingen. Net als universiteiten, zijn zij ‘officieel’ zonder al te overheidachtig te zijn. Net als universiteiten, beschikken zij gewoonlijk over medewerkers met expertise op verschillende gebieden van cultureel erfgoed onderzoek en documentatie. Ze kunnen ook beschikken over studenten, stagiaires en uiterst gemotiveerde vrijwilligers die taken kunnen uitvoeren op het gebied van onderzoek en documentatie.

Musea zijn geweldig in het bieden van publieke en zelfs officiële erkenning en respect voor tradities en culturele beoefenaars, en in het algemeen ook bedreven op het gebied van openbare presentaties en educatieve programma’s. In tegenstelling tot universiteiten echter, beschikken de meeste niet over het aantal medewerkers of de verscheidenheid aan disciplines dat is vereist voor de totale hoeveelheid immaterieel cultureel erfgoed werk dat in de Conventie wordt voorzien en bevorderd. In tegenstelling tot overheden, beschikken zij doorgaans niet over de middelen die nodig zijn voor het opzetten van grootschalige nationale activiteiten in de culturele arena. Musea zijn in het algemeen ook gericht op het verzamelen van voorwerpen, niet op de documentatie van levende tradities. Ze houden zich doorgaans bezig met levenloze of dode dingen, en hoewel veel musea – op nationaal, regionaal en lokaal niveau – redelijk vaardig zijn geworden in hun relaties en partnerschappen met hun constituerende culturele gemeenschappen, is het iets betrekkelijk nieuws in hun gerichtheid en praktisch. Boven alles echter, houden musea zich hoofdzakelijk bezig met het voortbestaan en behoud van hun collecties – cultuurvoorwerpen die zijn weggenomen uit en vervreemd van de gemeenschapssetting en sociale matrix waarbinnen zij zijn gemaakt en gebruikt. Zoals ik eerder heb geschreven, willen musea dus doorgaans dat hun cultuur dood en opgezet is (Kurin 2004b). Zij hebben niet veel ervaring op het gebied van het verzekeren dat cultuur wordt beschermd als een levend, dynamisch, duurzaam proces *in situ*.

Ik verwacht dat er waarschijnlijk een combinatie van organisatiesoorten nodig is voor het succesvol implementeren van de Conventie binnen de Lidstaten ervan. Overheden kunnen de financiering leveren, de autoriteit, vormen van officiële legitimering en de connectie met andere sectoren – het onderwijssysteem, planning van economische ontwikkeling, toerisme, kunst en cultuur, de media – bruikbaar voor de verwezenlijking van de doelstellingen van de Conventie. Universiteiten kunnen training bieden en expertise in een verscheidenheid aan relevante disciplines en een scala aan onderzoekstaken – van documentatie van bepaalde tradities in inventarisaties tot de beoordeling van ‘wat werkt’ in de zin van plannen van aanpak gericht op het daadwerkelijk beschermen van immaterieel cultureel erfgoed. Musea kunnen worden ingezet als plaats voor activiteiten – opslagplaatsen voor archieven en gerelateerde verzamelingen, plaats voor de openbare presentatie van immaterieel cultureel erfgoed en publieke educatie – en voor hun expertise, raamwerken voor het omgaan met cultureel erfgoed, en in het gunstig-

Nederland is rijk aan immaterieel erfgoed, zoals het metworstrijden in Boxmeer. Foto: Jan Stads

ste geval, platform voor gemeenschappelijke interactie. Andere organisaties – waaronder niet-gouvernementele organisaties, culturele belangengroepen en lokale projectgroepen – zouden ook terecht in de combinatie moeten worden betrokken om het werk van de Conventie uit te voeren.

Welke rol zouden culturele gemeenschappen moeten spelen?

Meer dan enige eerdere internationale culturele overeenkomst, schenkt de Immaterieel Erfgoed Conventie veel aandacht aan en legt verantwoordelijkheid bij de gemeenschappen waarvan de culturele tradities worden beschermd. Het is een buitengewone *bottom-up*, fundamentele, groepsvoorziening. Volgens Artikel 11(b) moet iedere Lidstaat: ‘de verschillende elementen van het immaterieel cultureel erfgoed die aanwezig zijn op zijn grondgebied identificeren en definiëren met de medewerking van gemeenschappen, groepen en relevante niet-gouvernementele organisaties’ (UNESCO 2003b).

In Artikel 15, genaamd *Deelname van gemeenschappen, groepen en individuen* staat: ‘Binnen het kader van zijn beschermingsactiviteiten van het immaterieel cultureel erfgoed probeert iedere lidstaat de breedst mogelijke participatie te verzekeren van gemeenschappen, groepen en, als dat wenselijk is, individuen, die dat erfgoed creëren, in stand houden en doorgeven en hen actief te betrekken bij het beheer ervan.’

Letterlijk genomen, impliceert dit dat leden van de gemeenschappen waarvan het erfgoed wordt beschermd volledige partners moeten zijn bij al deze activiteiten. Overheden, of academische instellingen of musea, kunnen er niet eenvoudigweg vanuit gaan dat zij toestemming hebben immaterieel erfgoed te definiëren en de documentatie, presentatie, bescherming of het behoud ervan op zich te nemen. Gemeenschapsparticipatie moet belangrijk en betekenisvol zijn – waarbij de instemming van gemeenschapsleiders, overleg met de voornaamste culturele beoefenaars en gedeelde besluitvorming met betrekking tot strategie en tactiek van het beschermen van belang zijn. Artikel 15 geeft de gemeenschap grote macht en verantwoordelijkheid bij de uitvoering en implementatie van de Conventie.

Zoals Hafstein correct opmerkt, is één van de belangrijkste prestaties van de Immaterieel Erfgoed Conventie de ‘gemeenschap’ te beschouwen als een opkomende, alternatieve machtsdrager en machtskern voor de staat, met name in een postmodern tijdperk met afnemend nationalisme en toenemende transnationale banden en relaties. De aandacht voor de gemeenschap in de Conventie had verschillende oorzaken. Eén daarvan was het begrip macht – dat de dragers van culturele tradities, van immaterieel cultureel erfgoed, behandeld moesten worden als op de een of andere wijze bevoorrecht omdat zij de betreffende tradities hebben gecreëerd, gekoesterd en hooggehouden. Dit was een middel tot correctie van elitaire, kolonialistische, oriëntalistische en zelfs antropologische benaderingen die geneigd waren de ‘dragere’ van traditie passieve, anonieme voertuigen te maken voor, of zelfs de voornaamste vertalers van, een expressieve cultuur die eigenlijk niet de hunne was. De kritiek die werd geleverd door ondergeschikte onderzoeken, postmodernisme, en de opkomst van culturele belangengroepen en groepen die opkomen voor de rechten van de inheemse bevolking, speelden een belangrijke rol bij de erkenning door degenen die de Conventie hadden opgesteld van het belang van het plaatsen van macht binnen de gemeenschap.

Een andere factor die bijdroeg aan de sterke positie van de gemeenschap in de Conventie was de algemene aandacht voor culturele diversiteit. Het voorwoord van de Conventie erkent het belang van immaterieel cultureel erfgoed in zowel het definiëren van de culturele diversiteit van de wereldvolken als in het behoud ervan. Het doel van de hele overeenkomst is, zou men kunnen aanvoeren, het behoud van *grassroots* culturele diversiteit over de gehele wereld, en met name binnen de hedendaagse natiestaat. Culturele diversiteit betekent in de Immaterieel Cultureel Erfgoed Conventie de diversiteit van culturele gemeenschappen – vandaar dat ze op de voorgrond worden geplaatst als zowel het subject als het object van beschermingsactiviteiten. Het is vrij opmerkelijk dat dit niet het geval is in de *Internationale Conventie over de Diversiteit van Culturele Inhoud en Artistieke Expressie van 2005*. Landen zijn in de Conventie van 2005 de belangrijkste eenheid van culturele diversiteit, niet gemeenschappen (UNESCO 2005).

Hoewel volgens de Conventie gemeenschappen gelijkwaardige partners moeten zijn van de officiële overheidsinstellingen bij het vastleggen, onderzoeken, presenteren, ontsluiten, bevorderen en beschermen van hun tradities, zal dit spanningen veroorzaken. Verklaringen door overheidsvertegenwoordigers tijdens het opstellen van de Conventie, en daarop volgende discussies tijdens de eerste vergadering van de Internationale Commissie belast met de implementatie van de Conventie, onthullen enig ongenoegen met de macht die aan culturele gemeenschappen is verleend. Sommige overheden veronderstellen dat hun eigen grondwettelijke status hen het recht geeft te spreken voor iedere gemeenschap van hun burgers of inwoners. Ze beschouwen dit als een zaak van nationale soevereiniteit. Zij willen geen enkele macht overdragen aan gemeenschappen – vooral aan gemeenschappen die worden gezien als marginaal of lager in status dan de heersende overheid. Andere landen hebben gemeenschapsidentificatie, -leiderschap en -bestuur zo volledig geabsorbeerd binnen hun eigen overheidsstructuren dat het concept sociaal betekeningloos is geworden. De overheid is gewoonweg de gemeenschap, waarbij alle sporen van vrijheid, autonomie, of onderscheidende groepsgrenzen zijn geabsorbeerd binnen een grotere sociale realiteit.

Wat de sociologische situatie binnen de Lidstaten ook moge zijn, de intentie van de Conventie is duidelijk. Het volk – de mensen die de tradities daadwerkelijk beoefenen, die hebben geleerd van en zich identificeren met degenen die de tradities in het verleden hebben uitgeoefend, die de tradities beschouwen als symbolisch voor hun identiteit – vormt de gemeenschap en moet volledig betrokken worden bij alle beslissingen met betrekking tot het beschermen van hun immaterieel cultureel erfgoed. In zoverre er een psychologisch gevoel van 'eigendom' bestaat van de traditie, 'behoort' hun immaterieel cultureel erfgoed aan hen – niet aan de staat of de overheid of het Ministerie van Cultuur.

Leden van de betreffende gemeenschappen kunnen en moeten daarom worden aangemoedigd participierend zelfonderzoek en documentatie te verrichten, samen te werken met civiele wetenschappers bij het opzetten en uitvoeren van inventarise-

rende activiteiten, samen te werken met musea, centra voor uitvoerende kunsten, uitgeverijen, universiteiten en dergelijke met betrekking tot de presentatie van hun immaterieel cultureel erfgoed, samen te werken met journalisten, televisie- en radioverslaggevers bij de promotie van hun immaterieel cultureel erfgoed, samen te werken met leraren, onderwijsofficials en curriculumplanners met betrekking tot de manier waarop hun immaterieel cultureel erfgoed wordt gedoceerd binnen het schoolsysteem, en samen te werken met overheidsplanners, officials en bureaucraten bij het formuleren van plannen voor het invoeren van immaterieel cultureel erfgoed in sociaal-economische ontwikkelingsprogramma's.

De leden van de gemeenschappen, waarvan het erfgoed wordt beschermd, zullen volledige partners moeten zijn in de besluitvorming en uitvoering van de strategie en praktijk van het beschermen.

Wat zijn de strategieën voor bescherming?

De enige definitieve actie die door de Conventie van de onderkenenars ervan wordt vereist wordt weergegeven in Artikel 12:

Om de identificatie met het oog op de bescherming te verzekeren, stelt elke lidstaat een of meer inventarissen op van het immaterieel cultureel erfgoed dat aanwezig is op zijn grondgebied, op een manier die afgestemd is op zijn eigen situatie. Die inventarissen zullen regelmatig worden bijgewerkt (UNESCO 2003b).

Het maken van inventarissen was een onderwerp dat een groot deel van de discussies in beslag nam tijdens het opstellen van de Conventie. Velen zagen het als een management *tool* – hoe kon een land weten wat het beschermde en wat voor vooruit-

Het vlögelen is een traditie in Ootmarsum, die elk jaar weer veel toeristen trekt. Foto: Jan Stads

gang er werd gemaakt zonder een dergelijke inventarisatie? Anderen zagen het als een eerste stap in de richting van de specificatie van immaterieel cultureel erfgoed, zodat een land uiteindelijk de intellectuele eigendomsrechten op de traditie zou kunnen opeisen. Anderen, meer antropologisch georiënteerd, beschouwden inventarissen als een inspanning waarmee kostbare tijd en geld zou worden verspild bij het samenstellen van lijsten die niet op enige rechtstreekse wijze zouden bijdragen aan het daadwerkelijk beschermen van cultuur (Kurin 2004b, Kirshenblatt-Gimblett 2004).

Naast de nationale inventarissen, moeten er twee andere lijsten komen op internationaal niveau (UNESCO 2003b). De eerste, vastgelegd in Artikel 16 is een *Representatieve lijst van het immaterieel cultureel erfgoed van de mensheid*. De tweede, vastgelegd in Artikel 17 is een *Lijst van immaterieel cultureel erfgoed dat dringend bescherming nodig heeft*. Deze lijsten volgen en incorporeren het UNESCO *Meesterstukken* programma, en zijn gebaseerd op het succes van de Wereld Erfgoed Lijst (UNESCO 1972).

Die lijst van belangrijke culturele monumenten, archeologische vindplaatsen en natuurgebieden heeft materieel cultureel erfgoed internationaal prestige en internationale aandacht gebracht.

Het gebruik van zowel nationale erkenning als internationaal prestige om immaterieel cultureel erfgoed te helpen beschermen is een vrij wijdverbreide praktijk geworden. Verschillende programma's – van Japans redelijk uitgebreide aanwijzing van culturele eigendommen tot Korea's levende schatten, van UNESCO's *Meesterstukken* tot de Amerikaanse *National Endowment for the Arts National Heritage Fellowships* – hebben meesterkunstenaars en hun tradities geëerd in de vorm van lof van de overheid en zelfs financiële ondersteuning vanuit de hoogste niveaus (Nas 2002). Prestige brengt aandacht met zich mee – van de media, officials, het publiek, en van de meer lokale culturele en geografische gemeenschappen van de geëerde kunstenaars en tradities. Prestige, eer, erkenning en aandacht kunnen culturele voorbeelden en beoefenaars inderdaad trots maken

op wat zij doen, en hun eigen pogingen hun tradities voort te zetten, over te dragen en zelfs uit te breiden, stimuleren. Dat was zeker het geval bij mijn eigen werk voor het Smithsonian *Folklife Festival*, waar jaarlijks, iedere zomer sinds 1967, honderden van dergelijke culturele voorbeelden hun tradities demonstreren op de National Mall of the United States in Washington, D.C. tijdens een onderzoeksgericht, educatief en cultureel festival. Het festival trekt ieder jaar ongeveer één miljoen bezoekers en heel veel aandacht van nationale en internationale media, belangrijke politieke leiders, onder wie staatshoofden, beleidsmakers en geïnteresseerden, en biedt mensen een invloedrijk platform waar ze de kennis, vaardigheid en artistieke van hun cultureel erfgoed kunnen tonen, en zich kunnen mengen in een educatieve, culturele conversatie met hun medeburgers en medemensen. Het festival helpt culturele beoefenaars te legitimeren naar een breder publiek door middel van hun associatie met de naam en reputatie van het Smithsonian.

De symbolische waarde van de festivalsetting voor de demonstratie van immaterieel cultureel erfgoed – tussen het Capitool en het Washington Monument, te midden van de Smithsonian National Museumgebouwen, en tijdens de viering van de Amerikaanse Onafhankelijkheidsdag op 4 juli – helpt het prestige en respect dat wordt gegeven aan tradities en beoefenaars ervan duidelijk te maken. Zoals talloze enquêtes hebben aangetoond, zijn deze beoefenaars er werkelijk van overtuigd dat zij worden geëerd, dat hun cultureel erfgoed wordt gewaardeerd, en dat de ervaring van het Festival 'thuis' een rol speelt bij hun pogingen hun tradities te behouden (Kurin 1998). Deze conclusie wordt bevestigd door onderzoeken van andere soortgelijke prestige- en erkenningsprogramma's (UNESCO 2003a).

Maar immaterieel cultureel erfgoed zal niet *alleen* worden beschermd door dergelijke programma's. Het gevaar, zoals aangetoond tijdens de eerste vergadering van de Internationale Commissie, is dat de implementatie van de Immaterieel Cultureel Erfgoed Conventie zich te veel zal concentreren op de internationale lijsten en op de toewijzing en toekenning van prestige. Zoals zo vaak gebeurt bij dit soort programma's – en het UNESCO *Meesterstukken* programma is daarvan een voor-

beeld – zijn het de landen en hun overheidsvertegenwoordigers die het prestige krijgen, niet de beoefenaars van de daadwerkelijke tradities. Als die mensen de aandacht, de eer, het prestige en het respect niet krijgen, dan is het moeilijk om met het argument te komen dat zij er baat bij vinden, omdat veel van de kracht ervan ligt op het gebied van het bevorderen van zelfrespect en daaruit voortvloeiende actie.

Naast de strategieën van het op de voorgrond plaatsen van gemeenschapsparticipatie en het creëren van vormen van internationaal en nationaal prestige, voorziet de Immaterieel Cultureel Erfgoed Conventie andere soorten beschermingsactiviteiten – hoewel, in de taal van de overeenkomst, deze meer worden *bevorderd* dan *vereist*. Artikel 13 moedigt de promotie aan van immaterieel cultureel erfgoed in de maatschappij en de integratie van beschermingsactiviteiten met andere soorten planning – vermoedelijk voor sociaaleconomische ontwikkeling. Artikel 13 voorziet *wettelijke, technische, administratieve en financiële maatregelen* die het beschermingswerk zullen ondersteunen, terwijl Artikel 14 de ontwikkeling bevordert van educatieve programma's binnen culturele gemeenschappen om met succes immaterieel cultureel erfgoed over te dragen, evenals binnen de grotere maatschappij zodat deze een grotere waardering ervoor kan ontwikkelen (UNESCO 2003b).

Een strategie van wettelijke bescherming van immaterieel cultureel erfgoed werd in de debatten over de Conventie overwogen, maar werd grotendeels opgegeven vanwege verschillende problemen over de verdediging van intellectuele eigendomsrechten voor traditionele cultuur, de toe-eigening van die rechten door nationale overheden en het belang van wettelijke bescherming voor culturele goederen en diensten in de latere Conventie van 2005.

Er staat in de Conventie ook niet veel over de manier waarop culturele presentaties, promotionele activiteiten en onderwijs de beschermingsactiviteiten zouden kunnen versterken of kunnen vertrouwen. Hoewel dit waarschijnlijk het beste kan worden overgelaten aan het domein van praktijkvoorbeelden (*best practices*) die zullen worden beoordeeld na afloop van de

In de Verenigde Staten willen veel etnische groepen hun erfgoed behouden.
Foto: Smithsonian Center for Folklife and Cultural Heritage

implementatie van de overeenkomst, wordt er weinig advies geboden wat betreft de manier waarop daadwerkelijk resultaten kunnen worden geboekt met dergelijke activiteiten. Evenmin is het duidelijk hoe de Immaterieel Cultureel Erfgoed Conventie zou kunnen worden verbonden met de processen van economische en sociale ontwikkeling. Er staat niet veel in over fiscale premies of het creëren van fiscale belonings- of voordeelssystemen die beschermingsactiviteiten werkelijk zouden stimuleren. Dat is jammer, vooral in het licht van de rol die de economie speelt in de duurzaamheid van culturele tradities. Handel is altijd een sterke stimulerende kracht geweest in het behouden en voortzetten van immaterieel cultureel erfgoed en houdt het levensvatbaar en dynamisch.

Dat heb ik gezien in mijn werk voor het Smithsonian. Dankzij het Smithsonian *Folklife Festival* realiseren duizenden ambachtslieden miljoenen dollars in omzet met hun textielweefsels en mandenwerk, hun aardewerk en schilderijen, hun houtsnijwerk, metaalsmeedwerk en sierraden. Door geld te verdienen met het uitoefenen van hun tradities, ondersteunen veel van deze kunstenaars en ambachtslieden hun families en ontwikkelen ze nieuwe producten en markten voor hun vaardigheden. Dit soort succes zal, misschien meer dan iets anders, de volgende generatie stimuleren hun erfgoed voort te zetten en over te dragen.

Dit geldt ook voor muzikanten. Eén van de onderzoekgebaseerde, educatieve producten die wij produceren zijn documentaire opnames in de vorm van Cd's voor *Smithsonian Folkways Recordings* en in de vorm van digitale bestanden die kunnen worden beluisterd op en gedownload van onze *Smithsonian Global Sound* website. Aan deze opnames hebben duizenden traditionele kunstenaars meegewerkt uit de VS en de rest van de wereld. Het Smithsonian verkoopt jaarlijks voor enkele miljoenen dollars aan opnames aan consumenten over de hele wereld en betaalt muzikanten en componisten ieder jaar meer dan een half miljoen dollar in royalty's en licentiegelden. In het algemeen hebben wij de indruk dat muzikanten blij zijn met het feit dat hun muziek op prijs wordt gesteld door hun medemensen; zij houden van het idee dat hun kunstbeoefening zowel respect als geld oplevert.

Door het Smithsonian Folk Festival wordt aan de beoefenaars van het immaterieel erfgoed in de VS getoond dat hun cultureel erfgoed en hun pogingen om hun tradities te behouden worden gewaardeerd. Foto: Smithsonian Center for Folklife and Cultural Heritage

Veel muzikanten zouden zelfs doorgaan met het bespelen van hun instrumenten en het zingen van hun liedjes als zij niet zouden worden betaald. Maar voor velen maakt de geldelijke beloning het mogelijk hun werk voort te zetten – vooral omdat er in de huidige maatschappij een wijziging heeft plaatsgevonden in de vormen van bescherming en ondersteuning. Er zijn geen hoven en koningen, plaatselijke heersers en ontmoetingsplaatsen meer, en – gegeven de migratie en diaspora – kan toegang tot en profijt van de markt een middel verschaffen voor het voortzetten van een op traditie gebaseerd, hoewel getransformeerd, cultureel erfgoed (Seeger 2004, Kurin 2006).

Conclusie

De belangrijke, onbeantwoorbare vraag op dit moment is: kan de Immaterieel Cultureel Erfgoed Conventie van 2003 de taak uitvoeren die zij zichzelf heeft gesteld? Mag de Conventie terecht hopen, of veronderstellen, dat het daadwerkelijk imma-

terieel cultureel erfgoed over de hele wereld kan beschermen? Eerlijk gezegd geloof ik niet dat dit mogelijk is. De banden van immaterieel cultureel erfgoed met de grotere matrix van ecologische, sociale, technologische, economische en politieke relaties is te complex, te veelzijdig en genuanceerd om te worden gereduceerd tot de simpele formule die wordt voorgesteld in de overeenkomst van 2003. Het probleem is dat we geen beter alternatief hebben.

We zouden de 'natuur' zijn gang kunnen laten gaan en geen culturele interventie uitvoeren. Maar er is niets 'natuurlijks' aan de problemen die immaterieel cultureel erfgoed in de huidige wereld bedreigen. Deze zijn het gevolg van bepaalde sociale en economische activiteiten die kenmerkend zijn voor de huidige maatschappijen en wereldsystemen. En deze activiteiten en systemen zijn niet zo nauw met elkaar verbonden of zo doorslaggevend dat verschillende vormen van immaterieel cultureel

erfgoed, op voorwaarde dat daar aandacht, middelen en een stukje creativiteit aan worden besteed, niet zouden kunnen overleven of bloeien. Er is dus voldoende ruimte voor sociale actie en interventie om waardevolle resultaten op te leveren – tenminste naar de mening van de gemeenschappen, mensen en voorvechters die zijn betrokken bij het behoud van bepaalde vormen van cultureel erfgoed.

Zoals al lang wordt betoogd in de antropologische literatuur, kunnen resultaten misleidend zijn. Ongewenste resultaten, onbedoelde en onverdiende gevolgen kunnen voortvloeien uit heel goedbedoelde interventies. De Immaterieel Cultureel Erfgoed Conventie, zoals hier besproken, zou kunnen worden misbruikt als een manier van overheidstoezicht en -regulering van gemeenschapgebaseerde cultuur onder het mom van ondersteuning ervan (Hafstein en Kirshenblatt-Gimblett 2004). Dat gebeurt misschien toch wel, met of zonder Conventie. Maar met de Conventie, net als met de *Internationale Verklaring voor de Rechten van de Mens* en andere van dit soort multilaterale overeenkomsten en verklaringen, wordt een norm gesteld – in ieder geval verlangd – die een redelijke, universele verwachting biedt van wat normatieve actie kan worden genoemd. Die actie bezit een bepaalde legitimiteit, natuurlijk gebaseerd op de autoriteit van landen – maar veel landen uit alle delen van de wereld, die een grote religieuze, etnische en linguïstische diversiteit vertegenwoordigen. In dit geval is de geadviseerde actie er één van respect en tolerantie voor de diverse tradities van de vele gemeenschappen die binnen en tussen landen voorkomen. Dat lijkt mij geen slechte zaak om te ondersteunen.

Men mag aannemen dat wanneer de Immaterieel Cultureel Erfgoed Conventie operationeel wordt, er gedetailleerde plannen van aanpak met betrekking tot de wijze waarop organisaties en instellingen die samenwerken met de gemeenschappen die daadwerkelijk immaterieel cultureel erfgoed beschermen, zullen worden opgesteld, gedeeld en geëvalueerd door de Internationale Commissie en de mensen die werken in het cultuurveld. Ik heb met kracht betoogd dat ons empirisch onderzoek, onze analyses en ons theoretisch werk onvoldoende is om vast te kunnen stellen hoe immaterieel cultureel erfgoed het best kan

worden beschermd (Kurin 2003). Welke specifieke interventies zijn daadwerkelijk effectief voor het redden van een taal en een orale traditie? Wat is er geprobeerd om een traditioneel kennisstelsel levend, dynamisch en levensvatbaar te houden in de huidige wereld? Mijn verwachting is dat de overeenkomst zich zal ontwikkelen, net als de verschillende beschermingsactiviteiten die daarin worden gedefinieerd en bevorderd, zodat wij in de komende decennia een veel beter, duidelijker, meer empirisch gebaseerd idee zullen hebben over de manier waarop het immaterieel cultureel erfgoed van de wereldvolken moet worden beschermd. ■

Dit artikel verscheen oorspronkelijk in de *International Journal of Intangible Heritage* 2 (2007) en wordt hier met toestemming van de auteur in Nederlandse vertaling afgedrukt.

Noten

- Voor de volledige Engelse tekst van de Conventie, zie UNESCO. 2003. *International Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage* (Parijs, 17 oktober 2003) <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001325/132540e.pdf> (gedownload 27 november 2006).
- Voor de volledige Nederlandse tekst van de Conventie, zie UNESCO. 2003. *Internationale Conventie voor de Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed* (Parijs, 17 oktober 2003).

De mede voorzitter van de UNESCO-conferentie was Mounir Bouchenaki, UNESCO Assistent Directeur Generaal voor Culturele Zaken. De Conferentie werd gesteund door het Smithsonian Instituut, het Japanse Ministerie van Buitenlandse Zaken, het Amerikaanse Ministerie van Buitenlandse Zaken, de Rockefeller Foundation en de National Endowment for the Arts. Conferentiepapers, -verslagen en -rapporten werden vervolgens gepubliceerd als Seitel (2001c).

Literatuur

- Aikawa, N., 2004. An Historic Overview of the Preparation van the UNESCO International Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, pag. 137-149, in: *Museum International, Views and Visions of the Intangible* 221/222

- Bedjaoui, M., 2004. The Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage: The Legal Framework and Universally Recognised Principles, pag. 150-155, in: *Museum International, Views and Visions of the Intangible* 221/222
- Cuéllar, Javier Pérez de et. al., 1997. *Our Creative Diversity*. (World Commission on Culture and Development, Oxford & IBH Publishing/ UNESCO)
- Early, James and Seitel, Peter. 2002. No Folklore without the Folk, pag. 19-21, in: *Smithsonian Talk Story*, 21
- Graves, James Bau. 2005. *Cultural Democracy The Arts, Community, and the Public Purpose*. (Champaign, Illinois: University of Illinois Press)
- Hafstein, V., (nog te verschijnen). Safeguarding Intangible Cultural Heritage: Vernacular Practices and Government through Community, in *Current Anthropology*
- Kirshenblatt-Gimblett, B., 2004. Intangible Heritage as Metacultural Production, pag. 52-64, in: *Museum International, Views and Visions of the Intangible* 221/222.
- Kurin, R., 1998. *Smithsonian Folklife Festival: Culture of, by and for the People*. (Washington Smithsonian Institution)
- Kurin, R., 2001. The UNESCO Questionnaire on the Application of the 1989 Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore: Preliminary Results, pag. 20-35, in: *Safeguarding Traditional Cultures: A Global Assessment*, red. Peter Seitel. (Washington Smithsonian Center for Folklife and Cultural Heritage and UNESCO)
- Kurin, R., 2003. UNESCO Votes New Intangible Cultural Heritage Convention, pag. 22, in: *Anthropology News* 44(9)
- Kurin, R., 2004a. Safeguarding Intangible Cultural Heritage in the 2003 UNESCO Convention A Critical Appraisal, pag. 66-76, in: *Museum International, Views and Visions of the Intangible* 221/222
- Kurin, R., 2004b. Museums and Intangible Cultural Heritage: Culture Dead or Living?, pag. 7-9, in: *ICOM News, Special Issue* 57(4)
- Kurin, R., 2006. Owning Culture? Pursuing Equity: From International Law to Enterprise Development. Equity and Development in *The World Bank Legal Review: Law, Equity and Development*. (Leiden: Brill)
- Matsuura, K., 2004. Preface, pag. 4-5, in: *Museum International, Views and Visions of the Intangible* 221/222
- Nas, P., 2002. Masterpiece of Oral and Intangible Culture: Reflections on the UNESCO World Heritage List, pag. 139-148, in: *Cultural Anthropology* 43(1)
- Seeger, A., 2004. Traditional Music Ownership in a Commodified World, pag. 157-171, in: *Music and Copyright*, 2nd edition, ed. Simon Frith and Lee Marshall. (Edinburgh: Edinburgh University Press)
- Seitel, P., 2001a. Proceedings of Smithsonian-UNESCO Conference Forthcoming. *Smithsonian Talk Story*, 20:13
- Seitel, P., 2001b. Centers Participation in UNESCO Experts' Roundtable in Turin, Italy, pag. 13-14, in: *Smithsonian Talk Story*, 20
- Seitel, P., (editor) 2001c. *Safeguarding Traditional Cultures: A Global Assessment*. (Washington: Smithsonian Center for Folklife and Cultural Heritage and UNESCO)
- Serageldin, I., 1998. Culture and Development at the Millennium: The Challenge and the Response, remarks at the opening of the Cultural Heritage Exhibition, World Bank, Washington, DC, September 28. [http://wbln0018.worldbank.org/institutional/SPRConferences.nsf/16ffbo44d9cd78e8852566b10062a2f4/76710a2b28811f378525670f005481be?Open Document](http://wbln0018.worldbank.org/institutional/SPRConferences.nsf/16ffbo44d9cd78e8852566b10062a2f4/76710a2b28811f378525670f005481be?Open+Document) (gedownload 3 juli 2006)
- UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) 1972. *Convention Concerning the Safeguarding of the World Cultural and Natural Heritage*. Parijs, 16 november. http://whc.unesco.org/world_he.htm (gedownload 28 mei 2006)
- UNESCO, 1989. Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore, Parijs, 15 oktober http://www.unesco.org/cultuur/laws/paris/html_eng/page1.shtml (gedownload 27 november 2006.)
- UNESCO, 2003a. Impacts and Best Practices for Safeguarding Actions, First Proclamation of Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity. Unpublished manuscript CLT-2003/CONF.205/INF.7. Parijs, 20 februari
- UNESCO, 2003b. *International Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*, Parijs, 17 oktober. <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001325/132540e.pdf> (gedownload 28 mei 2006)
- UNESCO, 2005. *International Convention on the Diversity of Cultural Contents and Artistic Expressions*, Parijs, 20 oktober. <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001429/142919e.pdf> (gedownload 28 mei 2006)

Rituelen in de polder

Rituelen zijn van alle tijden. Ze hebben vaak te maken met belangrijke momenten en veranderingen in het leven. Wij noemen dat overgangsrituelen of – in het Frans – ‘rites de passage’.

Markeringspunten

De meeste mensen hebben de behoefte om stil te staan bij belangrijke momenten in het leven: ze willen ze bewust beleven. Denk bijvoorbeeld aan geboorte, huwelijk en overlijden. Dat was nu zo, dat was vroeger niet anders. Vaak gebruiken wij daarvoor rituelen.

Rituelen helpen ons om een nieuwe levensfase te begrijpen of het einde van een leven te accepteren. Afhankelijk van de situatie bieden ze troost, geven ze moed, verbinden ze mensen of brengen ze geluk. Vaak leggen wij in het ritueel contact met het hogere: met een god of geesten.

Totempalen

Archeologen hebben op veel plaatsen in Almere archeologisch onderzoek gedaan naar de steentijd. In het tracé van de A27 bij de Hoge Vaart groeven archeologen in de jaren negentig bewoningsresten op van mensen die hier in de steentijd leefden, zo'n 6000 jaar geleden. Deze plek had een bijzondere betekenis voor de steentijdbezoekers. Dat blijkt uit de resten van rituelen die hier zijn gevonden. Aan de oever van de rivier aan de oostkant van de vaart vonden archeologen drie

oerosschedels. Oerossen waren grote runderen met indrukwekkende horens. Vlakbij lagen zware eikenhouten palen. Het waren een soort totempalen, die ooit bekroond waren met oerokoppen. Met die totempalen communiceerden de steentijdbezoekers met de geesten. Ze moeten bovendien behoorlijk afschrikwekkend zijn geweest. Wanneer de mensen er niet waren, was hun gebied meteen gemarkeerd en beschermd tegen indringers.

De tentoonstelling *Rituelen in de polder* is tot en met 21 december te bezoeken in het Kunstencentrum De Kunstlinie, Esplanade 12, Almere (www.almere.nl/archeologie) ▶

Prof. Van Winterprijs 2009

Elke twee jaar wordt de Prof. Van Winterprijs uitgereikt voor het beste boek op het terrein van de lokale en regionale geschiedenis in Nederland. Voor bekroning komen in aanmerking lokaal- of regionaal historische studies die een bovenlokaal (wetenschappelijk) belang hebben. De prijs wordt georganiseerd en gecoördineerd door het Nederlands Centrum voor Volkscultuur in Utrecht. Het prijsbedrag van € 3500 wordt ter beschikking gesteld door het Prof. Van Winterfonds. De onafhankelijke jury is als volgt samengesteld: prof. Koen Goudriaan, prof. Maarten Duijvendak, dr. Thera Wijsenbeek, dr. Marlou Schrover en dr. Aad de Klerk.

Dit keer komen boeken in aanmerking die verschenen zijn in 2007 of 2008. Het staat iedereen vrij boeken in te zenden: auteurs, uitgevers of wie dan ook. U kunt de boeken sturen naar het Nederlands Centrum voor Volkscultuur, F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht.

Voor meer informatie kunt u mailen naar ncv@volkscultuur.nl. De termijn voor inzenden sluit op 15 januari 2009. De feestelijke uitreiking van de prijs is gepland voor medio oktober. ▶

E. Bosch-van de Kolkprijs 2009

De Stichting Nederlandse Volksklederdrachten Collectie Koningin Wilhelmina reikt ten minste eens in de drie jaar de E. Bosch-van de Kolkprijs uit aan een persoon of instantie die zich verdienstelijk maakt op het terrein van de streekdrachten. De prijs bestaat uit een bedrag van € 3000, een onderscheiding en een laudatio. De stichting staat open voor suggesties wie of welk project in 2009 in aanmerking zou kunnen komen voor deze onderscheiding.

De volgende prijs zal in november 2009 worden uitgereikt. Van de genomineerde wordt bij de uitreiking een presentatie in een of andere vorm verwacht. De uitreiking vindt plaats in het Nederlands Openluchtmuseum te Arnhem.

Suggesties kunnen tot 15 mei 2009 worden ingestuurd naar: Stichting Nederlandse Volksklederdrachten, t.a.v. De Commissie E. Bosch-van de Kolkprijs, Postbus 649, 6800 AP Arnhem ▶

Onder de Groene Linde

Aan het begin van het Jaar van de Tradities verschijnt de imposante box *Onder de Groene Linde*: 9 cd's, 1 dvd en een uitgebreid boek (ruim 400 pagina's!) met 163 traditionele Nederlandse liederen uit de gelijknamige collectie van Ate Doornbosch.

Onder de Groene Linde was een radio-programma dat tussen 1957 en 1993 werd uitgezonden en een grote schare luisteraars kende. Doornbosch zocht vooral liederen die onder weinig ontwikkelde mensen zo rond de eeuwwisseling van 1900 gezongen werden. Voor de komst van de radio werd er immers door de mensen zelf gezongen: tijdens het werk op

het land of in de venen, onder het bessen plukken, garnalen pellen, erwten uitzoeken, tijdens huishoudelijk werk, maar ook op feesten of voor de gezelligheid tijdens lange winteravonden. Deze traditie is inmiddels al voor velen een onbekend fenomeen geworden.

Hoog tijd dus voor deze unieke uitgave, die een mooi beeld geeft van het dagelijks leven aan het begin van de twintigste eeuw. Het is een lang gekoesterde wens van platenmaatschappij Music & Words, die dit project samen met het Meertens Instituut heeft opgezet.

Meer informatie: Music & Words (www.musicwords.nl) ▶

Steun voor Sinterklaas?

Tekst

John Helsloot

Eén van de eerste keren dat het grote publiek kennis kon nemen met de problematiek rond de UNESCO-Conventie over het immaterieel erfgoed was misschien wel een discussie die op 4 en 6 december 2001 gevoerd werd op de opiniepagina van *NRC Handelsblad*. Kees Epskamp, toen coördinator werelderfgoed bij de Nationale UNESCO-Commissie, en de Leidse antropoloog Peter Nas stelden dat Sinterklaas bedreigd werd door een 'dodelijke

De sinterklaasintocht is een vast onderdeel van het sinterklaasfeest. Is het ook immaterieel erfgoed in de definitie van UNESCO?

Foto: Jan Stads

omstrengeling van de kerstman'. Om hem daaruit te bevrijden zou de minister van cultuur het, voor Nederland unieke, sinterklaasfeest geplaatst moeten zien te krijgen op de UNESCO-lijst van 'Meesterwerken van Orale en Immateriële Cultuur'. De conserverende werking van die internationale erkenning, was hun verwachting, zou de neergang van 'dit oer-Hollandse gebruik' kunnen keren. In een reactie nam Peter Jan Margry, het toenmalige hoofd van de afdeling etnologie van het Meertens Instituut, krachtig afstand van dit pleidooi. Zo slecht was het met de populariteit van het sinterklaasfeest nu ook weer niet gesteld. Nederlanders maken bovendien zelf wel uit wat voor feesten ze willen vieren. Zijn belangrijkste bezwaar was dat een keurmerk van de UNESCO zou kunnen betekenen dat voortaan vast lag hoe het sinterklaasfeest gevierd moest worden. Dat zou niet alleen onrealistisch zijn, omdat feesten immers altijd in meerdere of mindere mate aan verandering onderhevig zijn, maar ook 'contraproductief', omdat het feest dan beroofd zou worden van zijn vitaliteit.

In dit verband wees hij ook op de vraag 'wat men zich bij een dergelijke bescherming door de UNESCO in de praktijk zou moeten voorstellen'. Uit het verslag in *Volkscultuur Magazine* door Albert van der Zeijden van het begin dit jaar in Gent gehouden erfgoedcongres komt naar voren dat er nog altijd geen afdoende antwoord op deze vraag bestaat. Duidelijk is inmiddels wel, en daarmee heeft Margry gelijk gekregen, dat dat antwoord niet gezocht wordt in het opleggen van een keurslijf. Integendeel. De gedachten gaan nu eerder uit naar het scheppen van gunstige voorwaarden om immaterieel erfgoed te laten gedijen.'

Het viel Van der Zeijden in Gent tegelijkertijd op dat de deskundigen daar bijeen zo weinig oog hadden voor 'de mensen waar het om gaat', de plaatselijke gemeenschappen die bijvoorbeeld

rituelen organiseren en uitvoeren. Nu realiseren de UNESCO en de experts die haar adviseren zich heel goed dat zij niet meer dan een bemiddelende rol kunnen en mogen spelen. Hun streven is bepaald niet om over de hoofden heen te spreken van de mensen die actief zijn in de sfeer van het immaterieel erfgoed. Organisaties als de Nederlandse UNESCO-commissie en het Nederlands Centrum voor Volkscultuur geven zich juist via hun website, publicaties, enquêtes en congressen veel moeite om dat veld te betrekken bij het nadenken over immaterieel erfgoed. De bewustwording die dit teweegbrengt zal ongetwijfeld degenen die zich inzetten voor erfgoed uiteindelijk ten goede komen. Al zijn er zeker uitzonderingen, mijn indruk is evenwel dat een echte dialoog met het veld, met vragen als 'waar hebben jullie nou concreet behoefte aan?'; nog maar nauwelijks van de grond is gekomen.

Sinterklaasintocht als voorbeeld van erfgoed

Epskamp en Nas noemden hun opiniestuk over Sinterklaas naderhand niet meer dan een 'voorbeeld' van hoe met het initiatief van UNESCO zou kunnen worden omgegaan. In dezelfde geest en daarbij aanhakend gaat deze bijdrage over de plaatselijke sinterklaasintocht. Het is een ritueel dat zonder twijfel beantwoordt aan de UNESCO-criteria van immaterieel erfgoed. Hoe staat het tegenwoordig met de intocht in Nederland? Lukt het de organisatoren om die telkens van de grond te krijgen? Ondervinden ze daarbij problemen en zo ja, wat voor problemen zijn dat dan? Is er, afgaande op alarmerende berichten afgelopen jaren dat in plaatsen als Alphen aan den Rijn, Damwoude, Haarlem en Leeuwarden de intocht niet door zou gaan – al blijkt dat naderhand wel weer mee te vallen, mogelijk sprake van een 'neergang' van de intocht? Als onderzoeker van het sinterklaasfeest wilde ik dat niet alleen zelf weten, antwoorden op vragen als deze leken me ook een bijdrage te kunnen leveren aan de discussie over een denkbeeldige bemoeienis via UNESCO met dit voorbeeld van immaterieel erfgoed.

Aan de hand van een lijst van alle Nederlandse gemeenten en daartoe behorende plaatsen heb ik najaar 2007 via internet proberen na te gaan of daar het jaar tevoren een sinterklaasintocht werd gehouden. Al lukte het me niet om, binnen een

zekere tijdsgrens, voor alle gemeenten gegevens te vinden, mijn stellige indruk is dat er maar weinig gemeenten zijn waar geen intocht werd gehouden. Dat geldt ook voor verschillende grotere dorpen buiten de plaats waar het gemeentehuis staat. Hieruit valt moeilijk anders te concluderen dan dat dit belangrijke element van het sinterklaasfeest tegenwoordig volop leeft in Nederland. Al is er dan geen sprake van een 'neergang', zijn er achter dit op het eerste gezicht positieve beeld misschien toch tekenen te vinden van een eventuele 'bedreiging' van de intocht?

Enquête aan organisatoren

Om daar achter te komen heb ik ook via internet eerst gezocht naar de adressen van degenen die de intocht in hun plaats op touw zetten. Sommige organiserende comités, stichtingen of verenigingen bleken een eigen website te hebben en dan doorgaans ook een email-adres. Voor andere plaatsen was de naam van de organiserende groep te vinden in het verslag van de intocht in de lokale krant of in de aankondiging van de intocht op de website van de gemeente; via de digitale gemeentegids kon dan vaak het adres achterhaald worden. De tijd ontbrak om bij de gemeente navraag te doen naar de organisator voor de plaatsen waar ik die niet direct vond via internet. Niettemin leverde deze zoekactie een bestand op van 310 email- of postadressen.

Daaruit bleek dat de sinterklaasintocht uitgaat van ruwweg drie soorten organisaties. In de eerste plaats is dat een speciaal 'Sint-Nicolaas Comité'. Daarnaast zijn er verenigingen, met name sport-, toneel-, oranje-, jeugd- of speeltuinverenigingen, die zich er naast hun hoofddoelstelling ook verantwoordelijk voor voelen dat Sinterklaas zijn intocht houdt in hun plaats. En tenslotte natuurlijk de lokale winkeliers- of ondernemersverenigingen, waarvoor hetzelfde geldt. Anders dan vaak gedacht zijn zij zeker niet het enige type organisator. Enkele gemeenten laten de intocht organiseren door een eigen stichting. De eerstverantwoordelijke voor de optocht staat er doorgaans niet alleen voor. Er bestaan dwarsverbanden met andere verenigingen, scholen of ondernemers die het comité steunen met financiële bijdragen of met vrijwillige mankracht. Menige site van een Sint-Nico-

De Sinterklaasoptochten worden meestal georganiseerd door een Sint-Nicolaas Comité, een plaatselijke sport- of jeugdvereniging of een winkeliersorganisatie.

Foto: Jan Stads

laas Comité toont een lange lijst van sponsors uit het plaatselijke bedrijfsleven. Ook gemeenten kunnen een grotere of kleinere subsidie verlenen.²

Aan deze 310 organiserende instanties stuurde ik vervolgens een lijstje met drie vragen; 104 comités of verenigingen waren zo vriendelijk dat ingevuld terug te sturen. Ten eerste vroeg ik om in de vorm van enkele trefwoorden aan te geven wat hen als organisatoren motiveerde om de intocht te houden. Daarbij was ik benieuwd of men het begrip 'erfgoed' zelf in de mond zou nemen. In hoeverre was dat, na alle discussies vooral tussen experts onderling, op de 'werkvloer' doorgedrongen? De tweede vraag ging direct over mogelijke knelpunten bij de optocht. Wat zou de organisatoren kunnen helpen om die (nog) beter te

doen slagen? Tenslotte vroeg ik, ook als een soort controlevraag, wat er de laatste jaren veranderd was bij de intocht.

Motieven

Toch wel enigszins tot mijn verrassing komt het begrip 'erfgoed' maar een paar keer in de antwoorden voor – zoals: 'bewaking van het 'erfgoed' (Borne); 'om het St. Nicolaasfeest, onderdeel van het traditioneel erfgoed, voor de toekomst te behouden' (Goes) – en 'immaterieel erfgoed' al helemaal niet. Wel gebruikt men, naast 'stuk cultuur', vaak het woord 'traditie', zoals een 'eeuwenoude' (Eersel, Voorburg), 'oer-Hollandse' (Abcoude) of 'Nederlandse traditie!!' (Krimpen aan de Lek). Deze traditie wil men in stand houden, voortzetten of bewaken, om te 'voorkomen dat dit ook al verdwijnt, zoals al veel tradities' (Boven-Leeuwen). Een

enkele maal wordt benadrukt dat men daarbij bewust 'los van commercie' (Katwijk) optreedt, omdat 'traditioneel nog altijd ver boven commercieel staat!' (Grave).

Tegelijk met de wens een traditie te behouden worden ook andere motieven genoemd. Het gaat de organisatoren er ook om, het spreekt haast vanzelf, om aan de plaatselijke kinderen een feestelijke dag te bezorgen. Daarbij kunnen zij ook zelf 'genieten van de kinderen, hun blijdschap en hun spanning tijdens het feest' (Slenaken). Via de kinderen heeft men weer contacten met de ouders of andere volwassenen. Vooral in kleinere gemeenschappen heeft de sinterklaasintocht, ook door het daarop volgende kinderfeest in dorps huis of plaatselijke feestzaal, het karakter van een dorpsfeest. Dan vallen woorden als 'leefbaarheid', 'saamhorigheid', 'gemeenschapsgevoel' en 'maatschappelijke betrokkenheid'. Direct tastbaar worden die begrippen al in het clubje mensen dat zich inspant voor het slagen van de intocht, dat 'ook echt het gevoel draagt van *samen* werken aan een mooie traditie' (Grave). Dat dit 'zoveel plezier oplevert bij ons zelf tijdens de voorbereidingen' (Oud-Loosdrecht), draagt daar alleen maar toe bij. Als winkeliersverenigingen het voortouw nemen bij de intocht hebben zij min of meer vergelijkbare motieven. Een sinterklaasintocht zet de eigen plaats weer eens 'op de kaart' en bevordert een goed leefklimaat. Dat moet uiteindelijk wel gunstig uitpakken voor het 'optimaliseren van de bestedingsbereidheid', zoals ik ergens las, en de plaatselijke economie.

Knelpunten

Hoe verhoudt deze inzet zich tot de uitvoeringspraktijk? Desgevraagd deelde ongeveer een vijfde van de comités en verenigingen opgewekt mee dat het hun prima lukte om hun doelstelling te verwezenlijken. 'We hebben geen problemen. Een goed geoliede machine van vrijwilligers die niet te beroerd zijn de handen uit de mouwen te steken' (Esch). Dat nam niet weg dat men hier en daar liet doorschemeren toch wel enige zorgen over de financiering van de intocht te hebben. Andere organisatoren waren daar explicieter over. Ze maakten melding van (te) geringe of teruglopende subsidie of sponsoring, die bovendien lastig binnen te halen is. 'De knelpunten liggen vaak in de over-

leggen met de plaatselijke 'financiers'. In dit soort overleggen gaat vaak ontzettend veel vrijwillige tijd zitten' (Rheden).

Toch zijn de problemen niet alleen maar van financiële aard. Soms heeft een comité, waarin vaak jarenlang dezelfde mensen actief zijn, het gevoel er helemaal alleen voor te staan. 'Als wij het niet doen, doet niemand het' (Susteren). Tussen de regels door valt dit geluid ook bij anderen te horen. Dat men dan naar steun zoekt, vooral van de kant van de gemeente, is begrijpelijk. Veel intochtcomités realiseren zich waarschijnlijk best dat gemeentelijke subsidie voor de intocht niet altijd een haalbare kaart is. Maar het blijkt hen tegen te vallen dat gemeenten ook in andere opzichten zo weinig lijken te willen, of misschien beter te kunnen, meewerken. 'Géén tegenwerking van de lokale overheid. Véeél, héél véeél regeltjes waar je je aan moet houden met

In 2001 stelden Kees Epskamp en Peter Nas dat Sinterklaas bedreigd werd door de kerstman en dat Nederland er voor moest zorgen dat Sinterklaas op de UNESCO lijst van belangrijk immaterieel erfgoed kwam te staan.

de daarbij toegewezen verantwoordelijkheden tot in het absurde', schreef een comité in de provincie Utrecht. De organiserende winkeliersvereniging in Oudorp bij Alkmaar stelde zelfs: 'De gemeente is er blijkbaar veel aan gelegen om onze initiatieven te dwarsbomen.'³ Het blijkt 'slopend om de juiste vergunningen aan te vragen (muziekvergunning, collectievergunning, enz). Dit kost veel energie, maar ook veel geld' (Partij Wittem). Verschillende gemeenten stellen hoge eisen aan de veiligheid voor de toeschouwers. Tegelijkertijd moet begeleiding van de optocht door de politie in sommige plaatsen achterwege blijven in verband met bezuinigingen, een nieuwe taakopvatting of gebrek aan mankracht. Comités moeten dan voor eigen

Niet in iedere gemeente is het gemakkelijk om aan een schimmel voor Sinterklaas te komen. Foto: Jan Stads

verkeersregelaars zorgen. Dat lukt ze vaak ook wel, maar daarmee gaat meer verloren dan het verlies van vroeger om niet ter beschikking gestelde hulpkrachten. 'Met het wegvallen van de politie-ondersteuning mist de intocht ook z'n officiële status, toch wel' (Oud-Loosdrecht). In een notendop wordt hiermee veel onbegrip en sluimerende onvrede samengevat. Terwijl men in de eigen beleving in het algemeen belang het vaandel hoog houdt van de traditie, ervaart men van de kant van de plaatselijke overheid vaak een gebrek aan erkenning daarvoor.

Daarnaast zijn er, meer in de eigenlijke sfeer van sinterklaas, allerlei praktische problemen die geen verband houden met de tegenwoordige opstelling van gemeenten. Waar vind je iedere keer een goed, dat wil zeggen, tam paard, uiteraard liefst een schimmel? 'Een goede Sint die 't niet voor de centjes doet is moeilijk vast te houden', schreef een comité in Zeeland. Aan voldoende Pieten komen blijkt soms ook lastig. En dan zijn er de pakken, die verslijten en waarvoor geld gevonden moet worden om die te laten repareren of te vernieuwen. Als er geen plaatselijke muziekkorps (meer) is, of als dat niet kan of wil meelopen, moet soms tegen hoge kosten van elders een Zwarte-Pietenband worden ingehuurd. Van weer andere orde is de invloed van de landelijke intocht op de televisie. Onvermijdelijk is dat die een norm stelt. 'We zouden heel graag een hele mooie baard bijvoorbeeld zoals op tv willen hebben, maar daarvoor hebben we helaas geen geld' (Merkelbeek). Mogelijke, nog onbekende, veranderingen in de kleding van de tv-Sinterklaas of in de vorm van het grote boek zorgen voor onrust bij Sinterklazen die, zoals de leden van het Sint Nicolaasgenootschap, deze zo getrouw mogelijk willen navolgen.⁴ In plaatsen als Akkrum en Someren wil men bovendien de verhaallijn van de eigen intocht graag afstemmen op die van de tv-intocht. Het zou deze comités helpen als ook die hen eerder bekend zou zijn.

Opvallend is dat de aanleiding voor de discussie in de *NRC*, de gevoelde opdringerigheid van de kerstman, in de antwoorden van de organisatoren vrijwel ontbreekt. Maar in november, wanneer de meeste intochten worden gehouden, is daarvoor ook nog weinig reden. Slechts enkelen benadrukten hun wens dat de kerstman zich toch vooral niet voor 6 december zou

Ieder jaar is er veel hulp nodig om de intocht in goede banen te leiden, gelukkig heeft de Sint veel vrienden. Foto: John Helsloot

laten zien. In Assen werd daarvan in 2006 veel werk gemaakt door minister-president Balkenende een groot spandoek met zo'n tekst te laten onthullen.

Veranderingen

Al zijn sommige knelpunten als het ware 'ingebakken' bij het organiseren van een intocht, andere, zoals geen gelijke tred kunnen houden met de televisie, lijken voort te komen uit een gestegen ambitieniveau zonder dat de beschikbare middelen daarmee al corresponderen. Anders gezegd: hoe traditioneel is de intocht van zelfverklaarde voorstanders van de traditie?

Verscheidene comités houden inderdaad met overtuiging vast aan het bestaande. 'We hanteren al jaren dezelfde formule' (Alphen), 'geen veranderingen, omdat de intocht een succes is

volgens ouders en kinderen' (Vuren), 'we moeten dan ook niet willen veranderen slechts voor de verandering alleen' (Papendrecht), 'het is een traditioneel patroon en dat moet ook zo blijven; toch?' (Schiedam). Van buitenaf gezien lijkt wat alleen maar een herhaling wil zijn van de intocht van het vorige jaar soms min of meer ongemerkt over te gaan in een 'opvoering' van vroegere intochten. 'We merken dat ouders enzovoort het leuk vinden dat veel nog hetzelfde is als bij hun vroeger. Pure nostalgie dus' (Slenaken).

Maar zelfs hier, waar men er naar streeft om 'steeds hetzelfde' te doen, betekent het volgen van het al klaar liggende draaiboek nog niet dat men niet zoekt naar afwisseling in onderdelen daarvan. Dat kan betrekking hebben op het tijdstip of de route, op het vervoermiddel (auto, bus, motor, koets, enzovoort) waar-

mee Sinterklaas zijn intocht maakt, het aantal Zwarte Pieten, maar bijvoorbeeld ook op het soort muziek of een betere afstemming van programmaonderdelen op speciale leeftijdsgroepen kinderen. In die zin probeert men 'de Sinterklaas-intochten redelijk traditioneel te houden, zonder ouderwets te worden' (Pijnacker).

Andere organisatoren gaan welbewust een stap verder. Voor hen is stilstand letterlijk en figuurlijk uit den boze. Daar wordt opnieuw de grote invloed van de televisie-intocht zichtbaar. 'Meer de nadruk op toneel en interactie dan enkel een statische optocht' (Someren), 'vroeger veel formeler; nu meer een verhaallijn' (Bocholtz). Was het ooit 'cadeautjes afhalen bij Sint en een foto op schoot', nu is de intocht ingekaderd in 'een verhaal waarbij ieder jaar iets spannends gebeurt en het cadeautje de afsluiting van de middag is' (Berg en Terblijt). De Zwarte Pieten

Hoewel het met de populariteit van Sinterklaas goed gaat, kunnen de organisatoren van de Sinterklaasoptochten wel wat steun gebruiken.

nemen in dit spel steeds meer de hoofdrol over van Sinterklaas. Verscheidene comités wachten niet af waar de televisie mee komt, maar bedenken zelf een eigen verhaal, soms in nauw overleg met de basisscholen. In Veenwouden wordt op de scholen zelfs een dvd verspreid met een filmpje over het thema van de intocht, zodat de kinderen zich tevoren kunnen 'inleven'. Door dit alles, is de achterliggende gedachte, worden de kinderen 'steeds meer betrokken bij het invullen van het programma' (Esch).

Die aanpak werpt veelal duidelijk vruchten af, ook bij de plaatselijke gemeenschap als geheel. 'Het wordt een steeds grotere happening' (Kerkdriel), 'de sfeer in het dorp wordt verhoogd' (Loon op Zand). Soms maakt men van de intocht zoveel werk dat die ook publiek lokt uit de omliggende regio. Tegemoet

komen aan de verwachtingen van dit alsmaar grotere publiek trekt wel een wissel op de organisatoren. Verscheidene benadrukken dat ze tegenwoordig bijna 'professioneel' te werk moeten gaan. Maar dat is niet voldoende. 'We moeten inventiever zijn om ieder jaar weer een leuke act te ontwikkelen' (Mijdrecht), 'we proberen ieder jaar weer iets vernieuwends te doen en dit lukt meestal ook nog' (Rheden). Het hoeft niet, maar als dit streven naar originaliteit samenvalt met een uitbreiding van het programma, dan ligt het voor de hand dat daardoor de begroting onder druk komt te staan. Dan wordt men als het ware een slachtoffer van het eigen succes en ontstaan er knelpunten door eigen toedoen.

Het comité in een kleine stad in Gelderland, waar de intocht eveneens regionale bekendheid geniet, realiseert zich dat terdege. 'We moeten ook steeds groter en indrukwekkender, terwijl de Sint toch een feest van eeuwenoud was ooit. Maar misschien is het ook wel onze eigen schuld dat we toegeven aan de gekte'. Als, zoals in een stadje in Noord-Brabant, over *abseilende* Pieten en een spreekstalmeester in de haven geschreven wordt dat de intocht daardoor wordt 'opgeleukt', valt daarin een zelfde sentiment te bespeuren. Om de eigen ambities te kunnen bijbenen, 'om maar geld te verdienen om alle kosten te kunnen betalen' (een stad in Gelderland), zoekt men, haast zijns ondanks, toenaadering tot de 'commercie'. Een gevolg is dan bijvoorbeeld dat in de stoet steeds meer reclame te zien is. De intocht in een stad in Noord-Brabant mag dan 'steeds groter' geworden, bezien vanuit een nabijgelegen dorp wordt zo wel 'aan de essentie voorbij gegaan'. 'Veel mensen hebben hun zelfexpressie niet onder controle', schreef een toeschouster van de intocht in Warmenhuizen.⁵ Het is ongetwijfeld niet de enige factor, maar ook tegen deze achtergrond moet de keuze van andere comités en verenigingen worden gezien om 'het vooral eenvoudig te houden' (Marken) en vast te houden aan de (hoogstens wat geactualiseerde) traditie.

Hoe verder?

Er valt zeker een gedetailleerder beeld te geven van de plaatselijke sinterklaasintochten en hun organisatoren. Niettemin denk ik dat enkele hoofdlijnen hier zichtbaar geworden zijn. Dankzij

de inzet van vele duizenden gedreven vrijwilligers gaat het over het algemeen best goed met de intocht. Sterker, in talrijke plaatsen kan van een heuse bloei worden gesproken. Toch opnieuw de vraag: hoe kan het (nog) beter en welke rol kan het begrip erfgoed, en in de verte misschien wel de UNESCO, daarbij spelen?

Zeker in wat grotere plaatsen weten mensen vaak niet wie de intocht organiseert. Dat past goed bij het beeld dat Sinterklaas 'van iedereen' en dus 'van niemand' is. Zo werden in de oudere volkskundige literatuur tradities graag gezien: als 'spontaan' voortkomend uit een anonieme gemeenschap. Maar zo werkt(e) het natuurlijk niet. Iemand moet het voortouw nemen. Daarbij helpt het als duidelijk is wat een praktijk als de intocht nu eigenlijk 'is'. Over deze definitie bestaat vooral de laatste jaren onenigheid, zoniet een belangenstrijd, uitgelokt door de vraag wie de rekening moet betalen.

In verscheidene plaatsen voelen winkeliers zich daartoe niet aangesproken, omdat zij geen direct verband meer zien met hun kerntaak. Het begrip 'erfgoed' kan dan, onverwacht, als boemerang fungeren. 'Met commercie heeft de intocht niets te maken, de intocht is Nederlands cultureel erfgoed' vond bijvoorbeeld de voorzitter van de Almelose ondernemersvereniging.⁶ Zijn collega in Alphen aan den Rijn typeerde de intocht eveneens als een 'cultureel evenement' en 'evenement voor de gehele stad'.⁷ De implicatie is dat niet winkeliers, maar de gemeentelijke overheid, als hoeder van het algemeen of cultureel belang, de kosten dient te dragen. 'Als de politiek dit echt zo belangrijk vindt, halen ze dat geld maar uit de algemene middelen', aldus de voorzitter van Binnenstadsondernemers Apeldoorn.⁸ Maar soms wijst een gemeente, zoals Schouwen-Duiveland, dat juist categorisch af. 'De overheid is in principe niet verantwoordelijk voor het bekostigen van een volksfeest'.⁹ Daarentegen liet de organisator van de intocht in Pijnacker weten dat door de gemeente 'de intochten niet alleen meer gezien (worden) als een commerciële activiteit, alleen interessant voor winkeliers, maar nu ook meer als een evenement dat de sociale cohesie van de gemeente kan versterken'. Door Schouwen-Duiveland wordt dat laatste weer ontkend: de intocht 'draagt niet bij aan sociale cohesie'. Zoals de positiebepaling van gemeenten zich

tussen deze uitersten kan bewegen, geldt dat ook voor die van winkeliers. 'We hebben als ondernemers ook een sociaal-culturele verplichting', motiveerde de Ondernemersvereniging Bladel haar organisatie van de plaatselijke intocht.¹⁰

Omdat het begrip 'traditie', als erfenis van oudere volkskundige theorieën, de notie van zelfredzaamheid in zich draagt, wordt het waarschijnlijk weinig ingezet in deze woordenstrijd. Of de intocht 'sociale cohesie' bevordert, is blijkbaar niet altijd evident. 'Cultureel erfgoed', waarin een appèl op steun besloten ligt, lijkt hier wel potentie te hebben. Dat is ook de inzet van nationale organisaties als de Stichting Nationaal Sint Nicolaas Comité, de Vereniging tot Behoud van Sinterklaas en de Stichting Vrienden van Sinterklaas. Mocht de sinterklaasintocht als zodanig erkend

Telkens opnieuw duikt de discussie op of Zwarte Piet racistisch is. Foto: Jan Stads

worden, via de UNESCO door de landelijke politiek, dan zal het lokale overheden moeilijker vallen om de boot principieel af te houden.

Opmerkelijk is dat inmiddels sommige ondernemersverenigingen en gemeenten elkaar, al polderend, ook zonder deze eventuele interventie gevonden hebben. Eén van de redenen van de afhoudende opstelling van winkeliers is de onenigheid in eigen kring. Het blijkt dat sommigen, met name filiaalhouders van winkelketens, zich stelselmatig onthouden van een bijdrage aan iets als de sinterklaasintocht. Door een van ondernemerszijde zelf voorgestelde verhoging van de (ozb- of reclame-) belasting is nu in plaatsen als Leiden, Delft, Doetinchem, Veenendaal, Lisse sprake van 'ondernemersfondsen', waaruit evenementen zoals de intocht kunnen worden gefinancierd. Mocht dit publiek-private samenwerkingsverband slagen en ook elders overgenomen worden, dan is het niet ondenkbaar dat men er lokaal samen uitkomt en sturing van bovenaf, zoals vanuit UNESCO, misschien wel overbodig is.

Daar staat tegenover dat wanneer andere dan winkeliersverenigingen de sinterklaasintocht primair organiseren, een erkenning daarvan als immaterieel erfgoed gemeenten kan aanzetten, zoniet verplichten, tot een toeschietelijker houding, bij het verlenen van vergunningen of zelfs subsidie. Een voorbode van een al zelfstandige ontwikkeling in die richting is dat in Velsen, en waarschijnlijk ook elders, de gemeente vrijwel afziet van legesheffing voor gratis toegankelijke niet-commerciële publieksevenementen. In het geval van de intocht betekende dat in IJmuiden een verschuiving van € 1.200 naar enkele tientjes.¹¹

Het is, tot slot, goed denkbaar dat een erkenning als erfgoed ook bij het publiek kan leiden tot een, niet alleen aan de gemeentelijke overheid overgelaten, gevoel van medeverantwoordelijkheid. Dat kan zich vertalen in een bijdrage aan een collecte, zoals die al in sommige kleine plaatsen voor de intocht gehouden wordt, of door donateur te worden van een lokale 'stichting Vrienden van Sinterklaas', zoals die nu al bestaat in bijvoorbeeld Amsterdam en Harderwijk.

In veel plaatsen verloopt de organisatie van de intocht zonder noemenswaardige problemen. Toch botsen er hier en daar belangen en ontstaan er wrijvingen. Tegelijkertijd wordt geëxperimenteerd met het zoeken naar concrete oplossingen. De benoeming van de intocht als immaterieel erfgoed, zonder daarbij voor te schrijven hoe die er uit moet zien, zou daarbij behulpzaam kunnen zijn. Het is aan de politiek om af te wegen in hoeverre dit opportuun is. Voor een etnoloog als ik is het spannend om te volgen hoe zich dit zal ontwikkelen.

Voor reacties of aanvullingen graag mailen naar john.helsloot@meertens.knaw.nl ■

Noten

1. Albert van der Zeijden, 'Nadenken over immaterieel erfgoed', in: *Volkscultuur Magazine* 3 (2008) nr. 1, 9-15.
2. Zie Erik Kreupeling, Tom Hesslink, Nicol Lodewick en Christiaan. Crouwers, *De Sint in het zadel. Onderzoek naar de activiteiten omtrent Sinterklaas in Nederlandse gemeentes*. (Nijmegen 2004).
3. *Noordhollands Dagblad* 15-11-2007.
4. *De Volkskrant* 14-11-2006.
5. *Noordhollands Dagblad* 30-11-2007.
6. *Twentsche Courant Tubantia* 1-8-2006.
7. *Algemeen Dagblad/Groene Hart* 2-6-2007.
8. *De Stentor/Apeldoornse Courant* 19-4-2008.
9. *Provinciale Zeeuwse Courant* 11-7-2008.
10. <http://www.eindhovenstad.nl/eindhovenregio/article1534779>. ece (geraadpleegd najaar 2007).
11. *IJmuidse Courant* 19-11-2007.

Een jaar lang Volkscultuur Magazine voor maar € 20,-!

Wilt u op de hoogte blijven van de ontwikkelingen op het gebied van volkscultuur en immaterieel erfgoed? Neem dan een abonnement op Volkscultuur Magazine.

Word nu abonnee en ontvang een welkomstgeschenk cadeau.

Stuur onderstaande bon naar: Nederlands Centrum voor Volkscultuur, Postbus 13113, 3507 LC Utrecht (tel: 030-2760244, email: ncv@volkscultuur.nl).

Ja, ik neem tot wederopzegging een jaarabonnement op Volkscultuur Magazine.

Naam: _____

Instelling: _____

Straat: _____

Postcode: _____

Woonplaats: _____

Telefoon: _____

Email: _____

Datum: _____

Handtekening: _____

Colofon

Volkscultuur Magazine
jaargang 3, nummer 4, winter 2008

Volkscultuur Magazine
is een uitgave van het Nederlands Centrum
voor Volkscultuur

Redactie en exploitatie:
Nederlands Centrum voor Volkscultuur
F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht
Postbus 13113, 3507 LC Utrecht
tel: 030-2760244
email: ncv@volkscultuur.nl
www.volkscultuur.nl
www.traditie.nl

Redactie:
drs. Ineke Strouken (hoofdredactie)
drs. Piet de Boer
dr. Albert van der Zeijden
Met hulp van drs. Olivier Rieter en Addy Kayim

Foto omslag: Nationale Beeldbank

Opmaak: www.icarusontwerp.nl
Druk: www.libertas.nl

Volkscultuur Magazine verschijnt vier keer per jaar.
Een abonnement kost €20,-.

Opzegging van abonnementen moet uiterlijk op
1 december aan de administratie zijn doorgegeven.

© Nederlands Centrum voor Volkscultuur

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen
en/of vermenigvuldigd zonder schriftelijke
toestemming van de uitgever.

Wij hebben alle moeite gedaan om rechthebbenden
van copyright te achterhalen. Mochten er personen
of instanties zijn die menen aanspraak te maken op
bepaalde rechten, dan wordt hun vriendelijk verzocht
contact op te nemen met de uitgever.

ISSN 1872-5090

Vooraankondiging

Zó
doen.
wij
dat...

Waarom doen wij Nederlanders
wat wij doen? En hoe is wat wij gewoon
vinden gewoonte geworden?

het Alledaagse leven

U kunt het allemaal lezen in het nieuwe standaardwerk
over de tradities en trends in Nederland.

UITGAVE VAN WAANDERS UITGEVERS
EN HET NEDERLANDS CENTRUM VOOR
VOLKSCULTUUR IN HET KADER VAN
HET JAAR VAN DE TRADITIES.

MEER INFORMATIE: WWW.TRADITIE.NL

De nieuwe 35-delige serie
over het dagelijks leven
in Nederland

Nederlands Centrum voor Volkscultuur

Postbus 13113, 3507 LC Utrecht

F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht

tel: 030 – 276 02 44

ncv@volkscultuur.nl

www.volkscultuur.nl

Volkscultuur gaat over de cultuur van het leven van alledag. In een snel veranderende samenleving wordt het belang ervan alleen maar groter. Volkscultuur Magazine houdt u op de hoogte van recente trends en ontwikkelingen, bijvoorbeeld door te berichten over nieuw beleid of goede voorbeeldprojecten, maar biedt ook kennis en verdieping. Het blad is bedoeld voor iedereen die volkscultuur een warm hart toedraagt: particulieren net zo goed als organisaties, onderzoekers net zo goed als doeners.